

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

AŞİRET VE AĞALIK DÜZENİNDE DİNİN SOSYAL HAYAT
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (VAN – IĞDIR - AĞRI)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yusuf MACİT

Hazırlayan
REYHAN KAYA

IĞDIR 2015

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

**AŞİRET VE AĞALIK DÜZENİNDE DİNİN SOSYAL HAYAT
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (VAN –İĞDIR - AĞRI)**

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yusuf MACİT

Hazırlayan
REYHAN KAYA

İĞDIR 2015

T.C.

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....danışmanlığında.....
tarafından hazırlanan bu çalışma .... /...../.....tarhinde aşğıdaki jüri
tarafından. ....Anabilim Dalı..... Bilim
Dalı'ndaYüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....

İmza:

Jüri Üyesi : .....

İmza:

Jüri Üyesi : ..... İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... /...../.....

Enstitü Müdürü

AŞİRET VE AĞALIK DÜZENİNDE DİNİN SOSYAL HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (VAN – İĞDIR - AĞRI)

Reyhan KAYA

ÖZ

Türkiye toplum yapısının temelinde var olan aşiret ve ağalık düzeni, günümüzde yaşanan başta teknolojik gelişmeler ve kentleşme süreciyle geçmiş yıllardaki tesirini yitirmiştir. Ancak halen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiret ve ağalık sistemi varlığını hissettirmektedir. Her aşiretin başında lider konumunda bulunan bir aşiret ağası bulunmaktadır. Bu ağalar aşiretlerin liderliğini üstlenmekle birlikte adeta aşiretin tek hâkimi niteliğinde olmuşlardır.

Diğer taraftan din, Türkiye toplumunda geçmişten günümüze bireyler üzerinde önemli etkileri bulunan bir olgudur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri dinlerine olan bağlılıklarıyla bilinmektedir. Geçmişte, günümüzdeki gibi bireylerin farklı iletişim kanallarından dinleri öğrenme olanakları olmadığı için din köydeki imamlardan, din bilgisi yüksek olan âlim niteliğindeki kişilerden öğrenilmiştir. Din aşiret içerisinde birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmekle birlikte toplumdaki cehalet nedeniyle önemli bir istismar aracı da olmuştur. Aşiret ağaları aşiret mensupları üzerinde olduğu kadar imamlar üzerinde de etkili olmuşlardır. Dinine düşkün olan aşiret mensupları üzerinde imamların yönlendirici etkisini ağalar kullanmışlardır.

Bu araştırma aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayat üzerindeki etkilerini Van - Iğdır – Ağrı yöresi özelinde incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Amaç doğrultusunda hazırlanan mülakat soruları; Van - Iğdır – Ağrı yöresinde bulunan aşiretlerin uzun dönemli tarihine(1920-...) şahitlik etmiş olan günümüzdeki mensuplarına yöneltilmiştir. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler ilgili literatür ve kişisel yorumlarla harmanlanarak araştırma hazırlanmıştır.

Araştırma sonucunda; Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalar ,özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılması, halkın bilinçli din eğitiminin önüne geçtiği, bu durumun dinin yozlaşması kadar aşiretlerin de yozlaşmasına sebebiyet

verdiği belirlenmiştir. Dine yönelik yapılan baskılar vatandaşların dinlerinin yanında, devletten de uzaklaşmalarına sebebiyet vermiştir. Bu durumdan en fazla istifade edenler ise aşiret ağaları olmuşlardır. Din işlevini yitirince bunun yerini töre adı verilen hukuk sistemi almıştır. Kısaca; aşiret ve ağalık düzeninde din, sosyal hayat üzerinde varlığını göstermiştir ancak din, sadece köydeki imamlardan öğrenilen bir yapı gösterdiğinden ve imamların da ağaların tesirinde kalmasından dolayı din ağaların iktidarlarını güçlendiren bir araca dönüşmüştür.

**THE EFFECTS OF RELİGİON ON TRİBAL AND AGHA SYSTEM
(VAN - İĞDIR - AĞRI)**

Reyhan Kaya

ABSTRACT

The tribal and agha system which has existed since the early time of turkish society has lost its influence by industrilization, urbanization and technological improvements. Yet, the tribal and agha system still has an impact on the eastern and southeastern district of Anatolia. Every tribal system has an leader called agha and this aghas are the only manipulator of the tribal system.

The data which results from interviews has been combined with technical litterateur, documentary researches and personal comments. At the end of the research, policies that are carried out in cumhuriyet term time, especially closing the religious schools, had prevented people education and this lack of education had disordered the tribal system. All these constraints have moved away people not only from religion but also from goverment. This situation had supported agha sistem. This gap filled with the tre rulling system instead of religious order.

Consequently, the religion has an impact over tribal system but under the shade of imams and aghas. At least the religion became the tool of aghas. On the other hand, religion has an deep impact over the Turkish society before an then. Especially eastern and southeastern region has been known by their loyalty to religion. In the past the audio visual and visual media has not been widespread and people have no alternative to learn religious applications rather than the imams.in the tribal system religion has connected the community each other but it has been used as a tool of exploitation because of the ignorance and illetarcy of the society. The aghas has an deep impact on the imams as much as the member of tribal system. The aghas exploit the effects of the imams over tribes.

This research has examined the effects of religion on the tribal and agha system at the region of Van- İğdir- Ararat. İnterview questions prepared on purpose

were asked to people who has witnessed long term time(1920-...) of the Van- İğdir-
Ararat region.

ÖNSÖZ

Aşiret ve ağalık düzeni Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin toplum yapısının temelinde var olan, günümüzde de bir kısım etkilerini sürdüren bir yapıdır. Bu araştırmada aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayat üzerindeki etkilerini Van - Iğdır – Ağrı yöresi özelinde incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Amaç doğrultusunda araştırma dört ana bölümde kurgulanmıştır. Birinci bölüm araştırmanın giriş bölümü olup, bu bölümde, tezin konusu ve problemi açıklanmış, amacı ve öneminden bahsedilerek, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde, tezin yöntemi açıklanarak, veri toplama ve analiz tekniklerinden bahsedilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümü “Teorik Çerçeve” başlığında ele alınmış olup, sosyal yapı içerisinde aşiret olgusunu açıklayabilmek için bu bölümde öncelikle sosyal yapı ve aşiret kavramı tanımlanmıştır. Ardından aşiretlerin sosyal yapısından ve Türkiye'deki Kürt aşiretlerinden, aşiret ağalığından, ağaların nasıl belirlendiği ve rolleri açıklanarak, kriz dönemlerinde aşiret ağalarının rollerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde din tanımlanarak, dinin sosyal hayat üzerindeki ve topluluğun dini hayat üzerindeki etkileriyle birlikte ağalık düzeninde sosyal hayat üzerinde dinin etkilerinden bahsedilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Van - Iğdır – Ağrı yöresinde bulunan aşiretlerin mensuplarıyla gerçekleştirilen mülakatın bulgu ve yorumlarına yer verilmiştir. Araştırmadan çıkan sonuçlar ve değerlendirmelerle araştırma sonlandırılmıştır.

Doğu'da aşiret olgusu, Batı'da doğup büyüyen birisi ve evlilik dolayısıyla Doğu'da yerleşmiş birisi için ilginç bir araştırma konusu olarak karşıma çıktı. Bu konuyu çalışmam için bana öneren ve çalışmam boyunca beni cesaretlendirerek, yardımcı olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yusuf MACİT hocama öncelikle çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma başlığı konusunda fikir veren sayın Yrd. Doç. Dr. Mürsel ATA'ya,

Yüksek lisans eğitimimi destekleyen, bu konuda farkındalığımı açılmasında büyük rol oynayan, gösterdiği anlayış ve fedakârlıktan dolayı, eşim Dursun KAYA'ya teşekkür ederim.

Reyhan KAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. TEZİN KONUSU VE PROBLEMİ.....	1
1.2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	3
1.3. VARSAYIMLAR.....	4
1.4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	4
1.5. TEZİN YÖNTEMİ.....	4
1.5.1. Evren ve Örneklem.....	4
1.5.2. Yöntem.....	6
1.6. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ.....	7
1.7. VERİ ANALİZ TEKNİĞİ.....	8
2. TEORİK ÇERÇEVE.....	9
2.1. SOSYAL YAPI İÇERİSİNDE AŞİRET OLGUSU.....	9
2.1.1. Sosyal Yapı.....	9
2.1.2. Aşiret Kavramının Tanımı.....	10
2.1.3. Aşiretlerde Sosyal Yapı.....	14
2.1.3.1. Aşiretlerin Sosyal Yapısı.....	14
2.1.3.2. Aşiretlerde Sosyal Örgütlenme.....	15
2.1.3.3. Kimlikleşme ve Aşiret.....	16
2.1.4. Türkiye'deki Kürt Aşiretleri.....	17
2.1.4.1. Tarihsel Arka Plan.....	18
2.1.4.2. Aşiretlerin Sınıflandırılması.....	19
2.1.4.3. Aşiretlerin Genel Özellikleri.....	20
2.2. AĞALIK DÜZENİ VE AĞALIK DÜZENİNDE SOSYAL HAYAT.....	21
2.2.1. Aşiret Ağalığı.....	21
2.2.1.1. Aşiret Ağasının (Reisinin) Belirlenmesi.....	23

2.2.1.2. Aşiret Ağalarının Rollerini.....	24
2.2.1.3. Kriz (Olağanüstü) Dönemlerde Aşiret Ağalığı	27
2.2.2. Din ve Sosyal Hayat.....	28
2.2.2.1. Dinin Tanımlanması.....	28
2.2.2.2. Dinin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri.....	29
2.2.2.3. Topluğun Dini Hayat Üzerindeki Etkileri.....	33
2.2.3. Ağalık Düzeninde Sosyal Hayat Üzerinde Dinin Etkisi	35
3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI.....	42
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	59
5. KAYNAKÇA	64
6. EKLER.....	68
6.1. MÜLAKAT SORULARI.....	68
6.2. ÖZGEÇMİŞ	68

TABLÖLAR

Tablo 1. Aşiretlerin Çeşitli Şekillerde Sınıflandırılması.....	19
--	----

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
s.	Sayfa
S.	Sayı
Yay.	Yayınları
Çev.	Çeviren
Bkz.	Bakınız
Vd.	Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. TEZİN KONUSU VE PROBLEMİ

Aşiretler, Türkiye toplum yapısının temelinde var olan günümüzde yaşanan gelişme ve değişimlerin etkisiyle geçmişteki tesirlerini kaybeden, ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde varlıklarını koruyan topluluklar olarak tanımlanabilir.

Günümüzde aşirete mensubiyet duygusu ve aşiretler arası dayanışma, cemaatleşme, kentleşme süreci sonucu zayıflamış olsa da aşiret olgusu niteliklerini sürdürmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun yüzde 25-30'u kendilerini bir aşiret mensubu olarak görmektedirler. Bir aşirete mensup olmak aynı zamanda bir statü kazanma, bir saygınlık (prestij) sahibi olma hakkını da vermektedir.¹

Bilindiği üzere aşiret düzeninde bir aşiret lideri, diğer bir ifade ile aşiret reisi/ağası bulunmaktadır. Bu ağaların aşiret üzerinde söz sahibi olduğu adeta aşiretin tek hâkimi olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye toplumu geçmişten günümüze dini inanış, dini kurallara göre yaşantı sürdürüldüğü gözlenmektedir. Bu durum aşiretler açısından da geçerliliğini korumuştur. Ancak dini kaidelere göre yaşantı da aşiretin dini bilinci, ağanın dini inanış ve yaşantısı çerçevesinde şekillenmiştir. Din aşiret içerisinde birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmiştir.

“Dinin ortak, birleştirici bir unsur olması, siyasi, kültürel, ekonomi ve hukuki alanlarda düzenlemelere engel değil; aksine din kolaylaştırıcı, teşvik edici ve yerine göre emredici bir sebeptir.”²

Toplumsal yaşamın şekillenmesinde dini yaşayış, inanç ve ritüeller aşiretlerde gelenek, görenek ve aşiret ağasının yaşantısından etkilenmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan aşiret üyeleri Kürt kimliğine sahiptirler.

---

¹ Orhan Türkdöğen, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, 2. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. 419.

² Ali Bulaç, *Kürtler Nereye*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012, s. 136.

Kürtlerin dini hayatlarıyla ilgili farklı görüş ve düşünceler bulunmaktadır. Bu konudaki yanlışlıklardan birisinin bölgenin neredeyse tamamının aşiret reisleri, şeyh mele (molla), seyit veya hocaların baskıları altında yaşadığı iddiasıdır.³ Bölgenin tarihsel dokusunda aşiret reisi, belli bir topluluğa mensup olan küçük bir insan grubunu koruyan bir baba hükmündedir. Yozlaşmadığı zamanlarda aşiret, korunaklı bir alandır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmediği belli başlı büyük yerleşim merkezleriyle irtibatın zayıf olduğu, geçim kaynaklarının büyük ölçüde tarıma bağlı olduğu dönemlerde, topluluk hayatının sürmesini sağlayan organizasyon ihtiyacı tabii ki şu veya bu formdaki reisliği zorunlu kılmıştır.⁴

Şu an işlevini yitirmiş olan aşiret ve ağalık düzeninde din, bir şekilde insanların hayatında etkili fakat niteliğini ve mahiyetini kaybederek, ağaların eline geçmiştir. Ağalar kendi menfaatleri doğrultusunda dinden faydalanmışlardır. Aşiret üyeleri de ağanın din adına, kendi menfaatleri doğrultusunda verdiği kararlara itirazsız boyun eğmek durumunda kalmışlardır.

Bu bilgiler doğrultusunda “Aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayat üzerindeki etkileri nasıldır?” sorusuna yanıt aramak araştırmanın problem olup, konu bu çerçevede ele alınıp incelenmektedir.

Bu doğrultuda araştırmada aşağıdaki soruların yanıtları aranmıştır:

1. Aşiret düzeninde, köyde din nasıl öğretilirdi, din eğitimi nasıl verilirdi, dini vecibeler nasıl uygulanırdı?
2. Aşiretlerde ağalar nasıl ve neye göre karar verirlerdi?
3. Aşiretlerde ağanın niteliği nasıldı ve nasıl hüküm verirdi?
4. Bayanların aşiretteki yeri ve dini hayatları nasıldı?
5. Aşiretlerde doğum ve ölüm ritüelleri nasıl yapılırdı?
6. Aşiret içinde problemler nasıl çözüme kavuşturulmaktaydı?

---

³ Bulaç, *Kürtler Nereye*, s. 129

⁴ Bulaç, *Kürtler Nereye*, s. 129

7. Kan davaları ve aşiretler arası problem nasıl çözüme kavuşturuldu?

1.2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin temel amacı; aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayat üzerindeki etkilerini Van - Iğdır – Ağrı yöresi özelinde incelemektir.

Din geçmişten günümüze toplumlar arasında birleştirici bir unsur olmakla birlikte, geçmiş dönemde cehalet nedeniyle bireyler üzerinde önemli bir istismar aracı olarak da kullanılmıştır.

Günümüzde aşiret ve ağalık düzeni geçmişteki etkilerini kaybetmiştir. Toplumda ağa yoktur, fakat ağanın fonksiyonlarını icra eden feodal bir yapı hala mevcuttur. Bunda iletişim teknolojilerindeki gelişmeler önemli rol oynamıştır. Yaşanan gelişmelerle birlikte bireyler önceden dini bilgilerde kaynak olarak köyün imamını, molla ve ağayı örnek alırlarken, günümüzde çok yönlü olarak gerek diyanetin Kur'an Kurslarından, televizyon, radyo vb. iletişim araçlarından dini bilgileri edinebilmektedirler. Bu nedenle din günümüzde sosyal hayat üzerindeki etkilerini sürdürmekle birlikte, aşiret ve ağalık düzeninin çözülmesinden sonra, bireyin ve sosyal hayatının üzerinde geleneksel etkisini yitirmiştir.

Ülkemizde aşiret ve kabile olgularıyla ilgilenen Ziya Gökalp ile başlamış olduğu söylenebilir. Ziya Gökalp'in kaleme almış olduğu "Kürt Aşiretleri Hakkında İhtimai Tetkikler" isimli eser, Türk sosyolojisinde kabile ve aşiretler üzerinde yürütülen ilk sistematik çalışmadır. Sonrasında aşiretlerle ilgili Başta Türkoğan'ın araştırmaları olmak üzere, lisansüstü eğitimde de tez konusu olarak ele alındığı gözlenmektedir.

Bununla birlikte aşiret ve ağalık düzeninin dinin sosyal hayat üzerindeki etkilerine yönelik araştırma yapılmadığı gözlenmiştir. Araştırmanın bu yönüyle geçmişe ışık tutacağı ve ilgili çalışmalara, din sosyolojisi bilim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. VARSAYIMLAR

Araştırmaya katılan aşiret mensuplarının verdikleri bilgiler doğru varsayılmıştır.

1.4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırma Doğu Anadolu Bölgesi, Van -İğdır – Ağrı yöresinde bulunan aşiretlerde ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayat üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Araştırmaya katılan günümüzde yaşayan ve araştırmaya katılmayı gönüllü kabul eden aşiret üyeleri ile sınırlıdır. Bu üyeler; Asi aşiretinden Birsen Kaya, Fesih Kaya, SuatAkbay, Sipkan aşiretinden Mehmet Bedir, Retkan aşiretinden Serdar Serhat, Kadir Serhat, Hani aşiretinden Mehmet Kulaz, Kotan aşiretinden Şevket Naraş'dır. Aşiret üyelerine yöneltilen sorular ve alınan yanıtlarla, araştırmacının yorumları ile sınırlıdır.

1.5. TEZİN YÖNTEMİ

1.5.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Doğu Anadolu bölgesi Van-İğdır-Ağrı yöresinde bulunan aşiretlerin günümüzde yaşayan önderleri, örneklemini ise evren içerisinde bulunan ve ulaşılabilen 5 aşiretin 8 önde gelen üyesi oluşturmaktadır. Araştırmada ele alınan aşiretler ve kişiler hakkında bilgilere yer verilmektedir:

Aşiretler hakkında bilgiler:

Asi Aşireti: Asi aşiretinin ismi Osmanlı tapu ve tahrir kayıtlarında Hayderan aşiretine bağlı oymaklar içinde geçer. 1514 yılından beri muhtelif tarihlerde İran ve Türkiye sınırları arasında gidip gelmiş, zaman zaman Sipkanlılar ile çekişmeler olmuştur. 1987 tarihli aşiretler raporunda Patnos civarında yaşayan Asiyanlıların nüfuslarının 3.250 kişi olduğu belirtilmiştir. Dilleri Kırmanç Kürtçesi olup Müslüman ve Şafii mezhebine mensupturlar. Raporun hazırlandığı dönemlerde liderlerinin Akbay ailesinden olduğu yazılmıştır. Yaşadıkları yerler, Patos, Merez, Akçaören, Andaçlı, Demirören, Sağrıca, Suluca, Özdemir, Aktepe, Güvercinli, Köşeler, Sarıdibek, Baştarla, Bozoğlak, Değirmendüzü, Mevdanağı, Pirömer

köyleridir. Van civarında yaşayan Asiyanlıların nüfusları ise yine yukarıda belirtilen aşiret raporuna göre 1000 kişi civarındadır. Çaldıran'ın Aşağıgüldüren, Yukarıgüldüren'da ve Muradiye'nin Aşağı güldüren, Temrenli, Çubuklu, İsmailbaba, Kilimli Çayır ve Direkli köyleridir.⁵

Sipkan Aşireti: Türkiye'de Kars, Digor (Digora, Jorın, Digora Jeerin, Newala Sineke), Erzurum, Dıyadin, Patnos, Muş-Malazgirt, Tutak (Özellikle Paltokan köyü), Tekman Ilıgoze köyü (Zzogni) gibi Kürt nüfusun ağırlıklı olarak bulunduğu yörelerde yaşamaktadırlar. Kürdolog Major Saone, Sipkaları Irak İran sınırları ile Türkiye İran sınırında Vasava Kürt Aşiretleri olarak yazar. Son derece mücadeleci ve karakterli bir aşiret olarak tanımlanan Sipkanlılar Osmanlı'nın sınırdaki güvencesi olmuştur.⁶

Retkan Aşireti: Ağrı, Iğdır, Van, Kars, Erzurum, Muş ve Rewan bölgesinde yaşayan bir Bekiran Aşireti kabilesidir.

Ahmet Hani Aşireti: Hanî aşireti ismini ünlü Kürt alim ve yazar Ahmet Hani'den almıştır. "Ahmedê Hanî'nin dedelerinden Şeyh Abdurrahmanê Hanî'nin Miladi 16. yüzyılın ilk yarısında Van ve çevresinde vuku bulan Safevi işgalinde ailesiyle birlikte Hakkâri'den (Colamêrg) Doğubayazıt'a göç ettiği söylenmektedir. Bazı kaynaklara göre ise M-1460'lı yıllarda Hakkâri'den Hanî ve Pinyaşî aşireti mensupları getirilip, Doğubayazıt'a yerleştirilmiştir. Bundan dolayı Bazîd yerlilerinin çoğunluğuna Pilaşî, geri kalan kısmına da Hanî derler".⁷ Aşiretin 1200 aileden oluştuğu belirtilmektedir.⁸

Kotan Aşireti: Ağrı Doğubayazıt ve Iğdır yöresinde konumlanmış, bir Kürt aşiretidir.

⁵ Memede Kazım, Asiyan Asi Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=668285&/Asiyan-veya--Asi-A%C5%9Ffreti>.

⁶ Memede Kazım, Sipki Sipkanlı Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=271189&/S%C4%B0PK%C4%B0,-S%C4%B0PKANLI-A%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0>

⁷ Ahmede Xani-1, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/10281-ahmede-xani-1/>

⁸ Memede Kazım, Piyası ve Pinaşı Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=510146&/P%C4%B0NYA%C5%9E%C4%B0-VEYA-PINA%C5%9E%C4%B0-A%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0>

Görüşme Yapılan Kişiler:

Birsen KAYA: Asi aşiretine bağlı olan Birsen Kaya Ağa kızıdır. (Erciş Kırkpınar/Çilkani/İrşad köyü) 53 yaşında bulunmaktadır. (Abdullah Kaya'nın kızı) babası kendisi 3 yaşındayken vefat ettiği için amcası Ahmet Kaya'nın ağalığına tanıklık etmiştir. Ev hanımıdır.

Fesih KAYA: Asi aşiretine (Erciş Kırkpınar/Çilkani/İrşad köyü) bağlı olan Fesih Kaya, Ağa Abdullah Kaya'nın büyük oğludur. 55 yaşındadır. Iğdır'da ticaretle uğraşmaktadır.

Mehmet BEDİR: Sıpkan aşiretine mensup olan Mehmet Bedir, (Ağrı-Patnos-Tutak) 90 yaşında olup, ağalık sisteminin işleyişine tanıklık etmiştir. Röportajdan 1 ay sonra vefat etmiştir.

Suat AKBAY: Asi aşiretine mensup (Ağrı-Patnos) olup, Kemal Akbay ağanın oğludur. 50 yaşındadır. Ankara'da memurluk görevini sürdürmektedir.

Serdar SERHAT: Kadir Serhat'ın oğlu Retkan aşiretine (Iğdır) mensuptur. İsa Ağa'nın yeğenidir. 40 yaşındadır. Iğdır'da esnafılık yapmaktadır.

Kadir SERHAT: Retkan aşiretine bağlı, İsa Ağanın kardeşi olup 76 yaşındadır.

Cüneyt KULAZ: Ahmet Hani aşiretine bağlıdır. (Doğubayazıt) 56 yaşında olup Iğdır il müftüsüdür.

Şevket NARAL: Kotan aşiretine bağlıdır (Ağrı Doğubayazıt) 67 yaşında Iğdır'da yaşamını emekli olarak sürdürmektedir.

1.5.2. Yöntem

Yöntem, bilinmeyeni ortaya çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına göstermek için düşünceleri düzgün ve anlaşılır bir şekilde sıralama ve kullanma sanatıdır. İyi bir yöntem zihinsel çalışmayı düzenli kılar. Çok bilgi sahibi olunabilir, fakat önemli olan bunları en iyi şekilde kullanmak ve yerinde uygulamaktır. Yöntem sayesinde, çalışma yolumuzu belirleyebiliriz.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır. Kuram oluşturmayı temel alan, sosyal olguları buldukları ortamda değerlendiren bir araştırmadır.⁹

Nitel yöntemin seçiminde en önemli neden araştırma probleminin özelliğidir. Araştırma kişilerin sorunlarını, deneyimlerini ve düşüncelerini anlamayı gerektiriyorsa, seçilebilecek yöntemin nitel olması daha fazla önem kazanmaktadır. Araştırmanın amacı, belli bir ortam belli bir süreçteki sosyal olayların incelenmesi olduğundan, çalışmanın aynen yinelenmesi olanaksızdır. Bu nedenle, nitel araştırmalarda her ortam için geçerli kurallar ve standartlar geliştirmek mümkün değildir. Nitel araştırmalarda bütüncül bir bakış açısı vardır. Nitel araştırmalarda üç tip veri toplama tekniği öne çıkmaktadır. Bunlar: 1) Açık ve sınırsız görüşme 2) Dolaysız gözlem 3) Yazılı dokümanların analizi. Bu tip araştırmalarda özne araştırmacıdır. Bu nedenle bu yöntemle araştırma yapacak kişinin hüneri, bilgisi, yeteneği ve titizliği önemlidir. Araştırma, araştırmacının konuya hakim olması, bakış açısı ve sorumluluğuyla şekillendirilir.¹⁰

1.6. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Araştırmada veriler (mülakat) görüşme tekniği ile toplanmıştır. “Görüşme tekniğinin belirleyici özelliği, görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarma olmaktadır. Bu nedenle görüşülenlerin, anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak, nicel görüşmelerden farklı olarak yüzeysel değil daha derinlemesine bilgi edinmek esastır.”¹¹

Bu yöntemin kullanılmasının sebebi araştırma evrenini en iyi temsil eden kişiyle görüşme, soruların doğru anlaşılmasının sağlanması, daha samimi ve içten karşılık verileceğine dair inanç ve bu yolla çok daha kapsamlı bilgi sağlanabilmesidir. Görüşme esnasında bireyler kendilerini rahatsız eden ya da

⁹ Kasım Yıldırım, *Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma*, İlköğretim Online, 9 (1), 2010, s. 80

¹⁰ Burçin Ataseven, *Nitel Bilimsel Araştırmalarda Veri Kalitesinin Önemi*, Marmara Üniversitesi İİB Dergisi, 33 (2), 2012, s. 547.

¹¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 23. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012, s. 171.

paylaşmak istedikleri konulardaki sorulara ayrıntılı yanıtlar verebilmektedir. Görüşme yöntemiyle belki daha az örneğe ulaşılabilir fakat daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması sağlanmaktadır. Sorular aşiretlerin üst düzey üyelerine ilişkin olup net ve doğru cevaplar alabilmek adına yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır.

1.7. VERİ ANALİZ TEKNİĞİ

Mülakatlar sonucu elde edilen veriler, sistematik bir biçimde derlenmiş ve yorumlanarak analiz edilmiştir. Literatür detaylı bir şekilde incelenmiş, mülakatlardan elde edilen veriler titizlikle incelenmiş, kişisel yorumlarla harmanlanarak, araştırma hazırlanmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. SOSYAL YAPI İÇERİSİNDE AŞİRET OLGUSU

2.1.1. Sosyal Yapı

Sosyal yapı, kurumlar, örgütler ve gruplardan oluştuğuna göre bireyler arası ilişkiler de bu yapı içinde şekillenir. Aynı zamanda sosyal yapı, bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı gruplar ve kurumların toplamından oluşan bir bütündür. Bu durumda karşılıklı bir etkileşimden söz edilebilir. Öğeler ya da parçalar arasındaki karşılıklı etkileşim bir takım işlevleri, işleyişi tamamlayıp biçimlendirir. Kısaca sosyal yapı bir toplumun nasıl düzenlenmiş olduğunu belirtmektedir.¹²

Türkiye’de sosyal yapı kavramı üzerindeki çalışmaların model oluşturulmasına II. Beş Yıllık Plan (1968-1972) döneminde rastlanmaktadır. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu İlleri Sosyal Yapı Araştırmaları” adlı inceleme bunlardan ilkinin teşkil eder. Buna göre “sosyal yapı” deyimini oldukça geniş ilişkiler ağının, toplum sistemindeki kurumlaşmayı ve değişmeyi içeren bir anlam taşır.¹³

Aslında, bir toplumda her türlü değişme ve yeniliğin yapılması bir sosyal sistem içinde meydana gelir. Sosyal sistemleri iyi anlamak için toplum ile sosyal sistem arasındaki farka işaret etmek gerekir. Toplum birlikte yaşayan ve faaliyette bulunan fertler grubudur. Bu gruplar içinde fertlerin çeşitli tutum ve davranışları karşılıklı uyumla gelişir. Sosyal sistem ise, bir toplum içinde fertlerin örgütlenmiş tutum ve davranışlarıyla ilgili karşılıklı düzenlenmiş ideal biçimlerden ibarettir.¹⁴

Toplumun oluşturan parçalar insan yaşamının ürünü oldukları için çok çeşitlidir. Dolayısıyla toplumsal yapı, toplumun hem maddi hem de manevi yönünü içine alan bir kavramdır. Toplumsal yapı ikiye ayrılır:¹⁵

---

¹² Yalçın Şahin, Toplumsal Yapımızda Dindarlık ve Ahlaki Duyarlılık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, Erişim Tarihi: 09.02.2016, <http://yalcinsahin.org/makale.html#!singlearticle-view/20150430-008>,

¹³ Orhan Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2006, s.303.

¹⁴ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 304.

¹⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay. 2009, s. 804.

- **Maddi Yapı (Fiziki Yapı):** Toplumun yaşamış olduğu mekânın ve bu mekândaki yerleşiminin şeklini ve çevresini anlatır. Nüfusun yerleşim biçimi, dağılımı, köy-kent yapılanması gibi oluşumlar maddi yapıya örnek verilebilir.
- **Manevi Yapı (Kültürel Yapı):** Bir toplumun insanları arasındaki sosyal ilişkiler ağını anlatır. İnsanlar arasındaki ilişkiler sonucunda ortaya çıkan ilkeler ve anlamlar manevi yapıyı oluşturur. Sosyal ilişkiler, statüler, roller ve değerlerdir.

Sosyal yapı, kültürel ve siyasal yapıyı da belirlemektedir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birinci neden, tarihsel süreçtir. İnsanoğlu bir arada yaşamaya başladıktan sonra birbiriyle ilişki kurmuş ve bunun sonucunda da anlamlar, değerler, kurallar (kültürel yapı) ve yönetim biçimleri (siyasal yapı) oluşmuştur. Bütün bunlar, insanların bir arada yaşamasının ürünüdür. İkinci neden, kültürel yapı ile siyasal yapı ortaya çıktıktan sonra görülür. Toplumdaki normlar, değerler vb. sosyal yapı tarafından belirlenmektedir.¹⁶

2.1.2. Aşiret Kavramının Tanımı

Aşiret en genel tanımla; “yarı göçebe hayatı yaşayan, boy’un altında, cemaatin üstünde bir topluluk, akrabalık ilişkilerine dayanan, ortak çıkar ve yarar sağlamak için bir araya gelen insanların oluşturduğu birliktelik olarak tanımlanmaktadır.”¹⁷

Aşiret kavramını, İbn Haldun’un asabiyet teorisine de dayandırmak mümkündür.

İslam öncesi aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabaların oluşturduğu topluma “asabe”, bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak ve saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhunu

¹⁶ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 9. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002, s. 33.

¹⁷ Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev Müfit Günay, İstanbul 2000, s.78; Akt: İbrahim Solak, *Dulkadir Beyliği Araştırmaları I” XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri*, Ed: Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: UKDE, 2007, s. 110.

da “asabiyet” denilmekteydi. Asabiyet, esas itibariyle soy birliğinden kaynaklandığından aynı soydan olanlar arasında organik bağdan dolayı asabiyet güçlenir, buna karşılık bu yakınlık aileden başlayarak aşirete, kabileye doğru yayıldıkça asabiyet zayıflardı.¹⁸

İbn Haldun’a göre iki türlü asabiyet vardır, Birincisi “Nesep Asabiyeti”, ikincisi ise “Sebeup Asabiyeti”dir. Nesep asabiyeti, akrabalık ilişkilerinden, kan bağından hâsıl olan dayanışma duygusu ve aidiyet hissidir. Sebeup asabiyeti ise bir akrabalık bağı gerektirmeyen, aynı toprağı, aynı ideali, aynı tarihi paylaşmak gibi sebeplere binaen oluşmuş asabiyet duygusudur. İlk cemiyetlerde ve bedevilerde yaygın, hâkim olan nesep asabiyeti iken, son asırlardaki toplumsal gelişmeler hadari cemiyetlerde bu durumu değıştirmiş, sebeup asabiyetini yaygın ve etkin hale getirmiştir.¹⁹

Feodal toplumsal yapılanmalar içerisinde aşiret bir güç kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Aşiret, bireye, fiziksel güvenlik yanında arazi ve mera gibi alansal güvenlik sunar. Hayvan sürüleri ile sahip olunan arazi gibi değerleri korur. Kısaca aşiret, pazar dinamiklerinin gelişmemiş olduğu ortamlarda koruyucu bir şemsiye işlevini görür. Ancak aşiret, üretim için işbirliğini ve işbölümünü düzenleyemez; pazar güçleri karşısında işlevini ve gücünü yitirir. Bu nedenlerle, Doğı ve Güneydoğı Anadolu coğrafyasının önemli bölümünde, aşiretler etkinliklerini sürdürmeğe devam etmektedirler.²⁰

Aşireti meydana getiren dayanakları şu şekilde sıralamak mümkündür:²¹

- **Kan Bağları:** Aşiret üyeleri arasında çeşitli düzeylerde kan bağları vardır. Aşiret üyeleri daha çok baba tarafından kan bağına esas alırlar. Hatta aşirete mensup bir fert babasının dışında 10-12 tane de dedesinin ismini sayabilir.
- **Belli Bir Alan:** Aşiret üyelerinin yaşadıkları belli bir alan vardır. Mesela, aşiret üyeleri kışın ahır hayvancılığı ile uğraşırken, yazın yaylayı ve serin mekânları tercih ederler.

¹⁸ Abdurrahman Kurt, *Asabiyet*, İstanbul: Sosyal Bilimler Ans. Risale Yay., 1990, s. 82- 83.

¹⁹ *İbn Haldun, Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009, s. 99.

²⁰ Doğı ve Güneydoğı Raporu (Ocak 1999) (19-01-1999), Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://file.setav.org/Files/Pdf/chp-kurt-raporu.pdf>, s. 10.

²¹ Ahmet Özer, Doğı Anadolu da Aşiret Düzeni, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://documents.tips/documents/dogu-anadoluda-asiret-duzeni.html>

- **Toprak ve Hayvancılıkla Uğraşmaları:** Bugün daha çok Kürt aşiretleri toprakla uğraşırlar. Ama bundan önceleri hayvancılıkla uğraşır ve genellikle yarı göçebe bir yaşam sürdürürlerdi.
- **Kendine Has Bir Yaşam Biçimi:** Aşiretin kendi içinde bir yaşama biçimi vardır. Mesela aşiret içinde kamu hukuku veya özel hukuka rastlanmaz. Bu aşiretin toplumsal güvenlik anlayışından kaynaklanır. Çünkü her hangi bir suç işlendiği zaman yalnız suçu işleyen değil tüm aşiret suçlanır. Dolayısıyla bir kişinin işlediği suçu aşiretin tüm üyeleri omuzlamak durumundadır. Bu da toplumsal güvenlik anlayışını doğurmuştur.

Aşiretler birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar, bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için “siyasal aile toplulukları” adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar. Aralarında “kan davası dayanışması” ve “savaş dayanışması” mevcuttur.²²

Aşiret, temel iktisadi faaliyetin avcılık-toplayıcılık veya hayvancılık olması nedeniyle, geniş bir coğrafyada hareketlilik halinde bulunma zorunluluğu sebebiyle tasavvuri olsa da, kan bağı ve soy birliğine dayalı olarak teşekkül eden bir topluluk olarak tarif edilebilir. Aşiretler, birer kan bağı cemaatidir ve oluşumları soy ve kan birlikteliğine dayanır. Bu nedenle cemaatvari ilişkilerin son derece güçlü olduğu görülür.²³ Aşiretler gelişmenin çeşitli derecelerinde bulunurlar.²⁴

- **Tam Göçebe Aşiretler:** Aşiretlerin en ilkel örnekleri bunlardır. Bunların tarımla ilgileri yoktur. Tam göçebe aşiretler, az miktarda tarıma başlayınca yarı göçebe düzeyine ulaşırlar.
- **Yarı Göçebe Aşiretler:** Hem tarım hem de çobanlıkla uğraşırlar. Bir bölümü köylerde otururken diğer bölümü göçebe olarak çadırlarda kalırlar. Fakat şerefli olanlar “göçebeler”dir.

---

²² Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 3. Baskı, İstanbul: Toker Yayınları, 2011, s. 25.

²³ H. Musa Taşdelen, *Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği)*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997, s. 22

²⁴ Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, s. 48.

- **Yerleşik Aşiretler:** Tam göçebeler, bir hamlede yerleşik göçebe derecesine yükselmezler. Yarım göçebe örneğinden geçmeleri gerekir. Çünkü yerleşik aşiret durumunda çok miktarda koyun sürüsü besleyemezler.
- **Ağa Köyleri:** Aşiret düzeni bozulunca, her fert kendi başına kalır. Toplumsal bir örgüt olmaz. Köylüler örgütsüz kalmakla büsbütün yok olacaklarını düşünerek topraklarını hiç para almaksızın bir ağaya bırakır.
- **Halk Köyleri:** Modern örgütlenmiş aşiretlerdir. Ağa köyleri, örgütlenme ve kamu hukuku ile ferdi hukuk anlayışına sahip olduktan sonradır ki, halk köyleri sırasına geçebilir.

Ancak kabile ve aşiret kavramları, yukarıda belirtildiği üzere sosyolojik anlamda bir açıklığa kavuşmuş değildir. Nitekim Martin Van Bruinessen yapmış olduğu *Ağa-Şeyh ve Devlet* adlı araştırmasında bu konunun sosyolojik bir kesinliğe kavuşmadığı kanısındadır. Ertuşi ve Burukan gibi Hakkari ve Van yörelerine hakim olan iki aşiret üzerinde yapılan katılımcı gözleme dayalı bir incelemede her iki aşiret ileri gelenleri kabile ile aşiret arasında kesin bir ayırım yapmışlardır. Burukan aşiretinden Hüseyin Kartal ve Ertuşilerden Burhan Öztürk aşiretlerin kabilelerden oluştuğunu; Giravyan aşiretinden Cafer Ertaş ve Ezdinan aşiretinden Adil Alantaş ise aşiretlerin kabilelerden meydana geldiği hususunda ısrar etmişlerdir. Gökalp sınıflamasından da benzer bir yol izlenmektedir. Ona göre yalın kat bit kabile* (kol) amarelerden* (boy) yani aşiret kuruluşundan oluşmaktadır. Ancak, aşiretler de klan veya amare (konfederasyon) esas olmak üzere bir takım özellikler göstermektedir. Benzeri belirsizlikler kültür hayatımızda da bir kesinlik kazanmış değildir. Nitekim, belli başlı Türkçe kaynaklarda bu kelime şöyle tanımlanmaktadır. Aşiret (aşıra), Arapça kabile aile demektir.²⁵

Aşiretin sahip olduğu kültürel kalıplar ve aşiret gelenekleri aile tipini belirler. Aileler ve aşiret üyeleri arasındaki ilişkiler yüz yüze, samimi, duygusal yönü ağır basan, biz duygusunun hakim olduğu cemaatvari ilişkilerdir. Birey kendisini aşiretiyle özdeşleşmiş olarak görür. Sosyal ilişkilerde aşiret kimliği dini kimlikten önce gelir. Aşiret birincil grubun tipik bir örneğidir. Aşiret hayatında ve bu hayatın

* Yalın kat bit kabile= kol demektir.

* Amareler= kol demek

²⁵ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 38

ilkelerini oluşturan kültürel değerlerin yeni nesile kazandırılmasında dini ilkelerden çok aşiret ve oymakların kültürel kalıpları geçerli olmaktadır. Aşiret üyeleri arasındaki sosyal dayanışma ve bütünleşmede geleneksel normlarla sağlanmaktadır.²⁶

2.1.3. Aşiretlerde Sosyal Yapı

2.1.3.1. Aşiretlerin Sosyal Yapısı

Aşiret, birbirlerine kan ve hısımlık bağlarıyla bağlı kabilelerin bir araya getirdiği sosyal bir yapılanma şeklidir. Aşiret, birçok kabileden oluşmaktadır. Kabile ise, aralarında yakın kan bağı bulunan ailelerden oluşur. Kendi aralarında yakın akraba evliliği yaparak çoğalırlar. Kabile, aşiretlerin temel alt yapısını teşkil eder. Genellikle, en güçlü kabile reisi etrafında toplanan kabileler de aşiretleri oluşturur. Aşiret yapılanmasında, güçlü bir öndere bağlı olmak yanında; aşiret içi yazılı olmayan çok katı kurallar vardır.²⁷

Doğu bölgesi, az gelişmiş veya ilkel teknolojisi, aşağı seviyede okuyup-yazma oranı ve kapalı cemaat yapısıyla öteki bölgelerimizden farklı bir derecelenmeyi ortaya koyar. Bu bakımından aile yapısı, ferdi aile modelinden ziyade baba veya baba soyuna dayalı geniş aile türünü yansıtır. Çünkü, aile de sosyal sistemin bir parçasıdır. Toplumun sosyal sistemi ne ise aile de odur. Ailede kan akrabalığı yanında sıhrî (manevi, sprituel) akrabalık da önemli bir yer tutar. Kirvelik ve kabile şuuru esasına dayalı sihri diyebileceğimiz kan esasında ziyade toplum normlarını yansıtan akrabalık biçimleri aile yapısını daha da gelenekli kılar. Nitekim doğu bölgesinde yapılan bir araştırmada fert sayısı on ve daha fazla olan aileler şehirlerde 39.275 iken bu rakam köylerde 265.307'dir. Bu tablo, bölgedeki geniş aile yapısının dokusunu ortaya koymasından dikkat çekicidir.

Ferdi aile dediğimiz, karı-koca, çocuk veya çocuklardan ibaret ailelerden eğitim ve ailenin toplumla bütünleşmesi temelde ferdi başarıya dayanır. Çocuk, küçük yaşlardan itibaren ferdi sorumluluk ve yeteneklerine göre kişilik kazanır.

---

²⁶ İbrahim Kır, "Barak Aşireti", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 2003, s. 237-238.

²⁷ Faruk Sümer, *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 87.

Böyle bir eğitim, aynı zamanda ferdi yaratıcılığı da teşvik eder. Bu suretle fertte, toplumun hemen her alanındaki faaliyetlere katılma ruhu gelişir. Bu durum aynı zamanda ferdin yaşadığı çevre ile ilişkilerini destekleyen liderlik yeteneklerini de geliştirir.²⁸

2.1.3.2. Aşiretlerde Sosyal Örgütlenme

Toplumsal evrim kavramı ile toplumların örgütlenme biçimlerini değiştirme süreci anlaşılmalıdır. Belirli bir toplumsal aşamaya ulaşmış bir toplumun daha sonraki tarihlerde daha ileri aşamaya ulaşacağı kesin bir olay değildir. Toplumsal asıl önemli olan örgütlenme biçimleridir. Toplumsal evrim temel olarak toplumların değişik çevrelere uyum sağlamakta gösterdikleri farklılaşma sürecidir. Bu süreç aynı örgütsel yapıda çeşitlemeler getirdiği gibi bazen de değişik örgütlenmelere yol açabilir.

İnsanların topluluk hayatı, bilinçli bir toplumsal örgütlenmenin ürünüdür. Bu gerçek, ilkel topluluklardan, modern toplumlara doğru içinde bulunulan sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre kompleks bir biçim almaktadır. Günümüzde gelişmiş modern dünyanın toplumsal örgütlenme biçimi, millet olma halidir. Bununla birlikte bugün dahi bazı toplumlarda “millet-altı” örgütlenme örneğini gösteren topluluklar varlıklarını sürdürmektedir. Kürtlerde aşiret yapılanması bunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Modernleşme süreciyle birlikte eski öneminden çok şey kaybetse de aşiret yapılanması Kürt toplumu için hala etkinliğini koruduğu söylenebilir.²⁹

Aşiretler siyasi ve idari birlikler olarak görülürler. Aşiret örgütlenmesinde, aşiret ağalarından ya da reislerinden en sıradan aşiretliye kadar uzanan hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur. Akrabalık ilişkilerinin çok sıkı olması ile hiyerarşik yapının işler olması aşireti disipline eder. Aşiret mensuplarının günlük yaşamlarında bu disipline uyduklarını gözlemek mümkündür. Ancak, aşiret mensupları iç ilişkilerinde bu disipline sıkı sıkıya bağlıyken dış ilişkilerde (aşiret dışında) fazla bağlı değildirler. Aşiret ideolojisine göre, aşiret mensuplarının hiyerarşik düzeni kabul etmeleri ve ona saygı duymaları gerekir. Çünkü ancak hiyerarşik düzenin

²⁸ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 314.

²⁹ Vahap Uluç, “Kürtler’de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret”, *Mukaddime*, (2), 2010, s. 37.

benimsenmesiyle, aşireti ilgilendiren herhangi bir konuda alınan kararlar uygulamaya geçirilebilir. Aşiretle ilgili kararlar, aşiret reisinin, aşiretin önde gelenleriyle yaptığı istişare sonucu alınır.³⁰

2.1.3.3. Kimlikleşme ve Aşiret

Aşiret mensuplarında sağlam bir “biz” duygusu gelişmiştir. Bireyler içinde yer aldıkları ortam içinde süren aşiret mensubiyeti ilişkilerinde, kendilerinin yemek, barınma, savunma, adalet gereksinimlerinin karşılanacağı, sıkıntı ve sevinçlerinin paylaşılacağı yapıyı tümüyle oluşturmakta, içselleştirmekte, hatta o yapıyla ve o yapı içinde yer alan her bir insanla özdeşleşerek "biz" duygusuna ulaşmaktadırlar.³¹

Kabile-aşiret olgusu, ferdin kendini bir cemaatten hissetmesi şuuru, "kimlik" duygusu, yaşadıkları sosyal yapıdan büyük şehirlere göç etmiş olsalar da kaybolmamakta, fertler "şu veya bu aşirettenim" diyebilmektedirler. Büyük kentlere yerleşen aşiret mensupları, kentlerin "büyüklüğünde" kaybolmamak, kimlik duygusu vb. sebeplerden dolayı aşiret olgusunu burada da devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu kimliğin devamlılığını sağlamak için de kültür ve dayanışma dernek/vakıfları kurmaktadırlar.³²

Aşiret gerçek sosyal bir olgudur. Aşiret, büyük metropollere taşınsa da eğitim öğretim ve ticaret yolu ile statü sahibi insanları yetiştirse de yine aşiret olgusu gerçekliğini kaybetmemiştir. Bir hayat tarzı olarak her alanda yaşama olanağı bulmaktadır. Bu anlamda aşiret; bir kimlik arayışı ve bir şemsiye olarak aranan, sığınılan bir merkezdir. Bir kimlik arayışıdır çünkü, günümüzde hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler eski dayanışmacı cemaat yapılarını yıkmış, yerine çıkara dayalı bireyci ve akla göre düzenlenmiş toplum yapılarını getirmiştir. Kalabalıklar içinde yalnız kalan, çıkara dayalı bir hayat tarzı süren insanlar bu defa “ben kimim” ,

---

³⁰ Ferhat Tekin, *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örgütlerinin Modernleşme ve Kırsal Çözüm Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 14.

³¹ Filiz Doğanay, *Sosyal ve Kültürel Değişme Sürecinde Harran Ovası ve GAP Uygulaması*, Ankara: DPT Yayını, 1997, s. 18.

³² Erdal Aksoy, “Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, s. 167.

“nereden geliyorum” gibi bir takım sorular sormak durumunda kalmıştır. Bu da kimlik arama sürecini başlatmıştır.³³

Günümüzde bile bir aşirete mensup olmak aynı zamanda bir statü kazanma, bir saygınlık sahibi olma hakkını da vermektedir. Bireysel kan davaları yerine aşiretler arası intikam duygularının belirmesi, siyasi parti ve ideolojilerde aşiret kümeleşmeleri, ağa-şeyhe ve dede gibi aşiret reislerinin egemenlik haklarını kullanmaları, ben ve aşiret kimliklerinin özdeşleşmesi, her şeyden önce aşiret- kabile standartlaşmalarının etkinliklerini gözler önüne sermektedir.³⁴

2.1.4. Türkiye’deki Kürt Aşiretleri

Mezopotamya’nın verimli topraklarında uzun yıllardır yaşayan Kürtler, aşiret tipi örgütlenmeyi toplumsal gerçeklikleriyle harmanlayarak günümüze kadar ulaştıran toplumlardandır. Kürtler, yaşadıkları coğrafyanın verimliliğinin bedelini ağır bir şekilde ödemiş ve ödemeye devam eden bir halktır. Bu bedeli ölümlerle sınırlandırmak hatadır. Çünkü asıl ağır bedel, yaşama şekline ve anlayışa hükmeden bedeldir. Kürt toplumu, belki de saldırılardan korunmak için sürekli dağlara sığınmış, ovalar apaçık ortada olduğu için ovalardan nefret etmiştir. Çoğu kaynakta da yazıldığı gibi dağlar, Kürt halkının karakterini sağlamlaştıran etkenlerdendir. Dolayısıyla bu halk, ovalılara çok az güven duymuş, onları hep korkak, ihanete açık bir çizgide görmüştür.³⁵

Kürt toplumunda aşiret önemli bir örgütlenme biçimi olduğu için sosyal yapıda da belirgin rol oynamaktadır. Gerek tarihsel süreç içerisinde ve gerekse günümüzde aşiretli olmak ile aşiretsiz olmak arasında farklılıklar vardır. Günümüzde aşiretin etkisi ve önemi azalmasına rağmen aşiret halen kırsal kesimlerde önemli bir güç ve otoritedir. Bu da aşiretin bir kimlik olarak yansımaya sebep olmaktadır.

Kürt aşireti, “gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan(dolayısıyla

³³ Esra Yayla, *Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 8-9.

³⁴ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 38-39

³⁵ Safiye Ateş Durç, *Türkiye’de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 30

ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyal-politik bir birimdir.”³⁶ Kürt aşiretleri ekseriya kabile halindedirler. Kabile birkaç amare’den oluşan, heyete denir. Kabile bir reis tarafından idare olunur. Kabileye mensup amare’lerin reisleri, bu reise tabi edilir.³⁷

Kürtler’de aşiret ortak bir atadan geldiğine inanan, kan akrabalığına dayanan konar-göçer bir toplum olup aynı dili veya lehçeyi konuşan, aynı geleneklere veya ortak kültür vasıflarına sahip, gittikçe büyüyen üçlü organizasyonun son halkasıdır. En alt basamakta aile, sonra kabile yer alır. Her iki organizasyon da kandaşlık ve nesep üzerine kurulduğu için kabile ve aşiret toplumları soy üzerinde kuruludur. Kürtlerde bu soy, öteki göçebe toplumlarda yani Araplarda, Türklerde, Berberilerde vs. olduğu gibi en son kuşaktan geriye doğru şecerelere dayanır. Soyun en eski yani şeceresi en büyük olanlara en şerefli gözüyle bakılır.³⁸

2.1.4.1. Tarihsel Arka Plan

Osmanlı toplum yapısı içerisinde aşiretlerin kimliği ve yerleşim biçimleri üzerinde az da olsa önemli araştırmalara rastlanmaktadır. Bunlardan 1478 yılında yazar Ebû Bekr-i Tihri tarafından kaleme alınmış olan “Kitab-ı Diyarbekriyye” adlı eser esas itibariyle Akkoyunlu tarihini anlatmaktadır. Esasta Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun 15. yüzyıldaki kavmi durumu hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu eser sayesinde adı geçen yörelerin 15. yüzyıldaki tarihi coğrafyası da çizilebilmektedir. Ayrıca eserde “Kürd ve Ekrad” tabirleri de geçmektedir.³⁹

Osmanlı döneminde aşiretler sosyolojik bir olgu olarak göz önüne alınmış ve konu bütünlüğü ile kanunnamelerde de geçmiştir. Osmanlı kanunnameleri sosyal tarihimiz ve kültür sistemlerimiz hakkında ayrıntılı bilgileri sunmuş olmaktadır. Kaynak olarak tapu tahrir defterleri, maliyeden müdevver defterler ve mühimme defterleri gibi çok yönlü belgeleri kullanmıştır. Özellikle tapu tahrir defterleri, I.

---

³⁶ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, çev. B. Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 82.

³⁷ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, İstanbul: Komal Yayınları, 1975, s. 58.

³⁸ İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, İntitut Kurde de Paris, 1990, s. 140.

³⁹ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 50

Murat dönemine kadar Osmanlı ülkesinde bulunan köyler, mezralar ve yaylak kışlak gibi kuruluşların dökümünü kapsamaktadır.⁴⁰

Geleneksel Osmanlı düzeninde ekonomik anlamda bey ve ağa niteliğindeki kişilerin düzenin yapısını etkilemedikleri görülmektedir. Bey ve ağaların gelişmiş şekli olan feodalitenin Avrupa’da egemen olduğu bir dönemde Osmanlı Devletinin bu özelliği, onun ileriliğinin temelini oluşturmuştur. Eşitliğin, adaletin ve ilerlemenin en büyük engeli olan feodalite uzun süre Osmanlı’da yerleşmemiştir. Ağalık ve beylik sisteminin Osmanlıda ortaya çıkışının en önemli tetikleyicisi ise Celâli İsyancıları olmuştur. Hepsinin sahip olduğu ortak özellik; servetlerini toprağa yönelterek mevcut mülkiyetin sağladığı kuvvettir. Bu durum, toprak mülkiyeti düzeninde değişimleri de beraberinde getirmiştir. Toprak mülkiyetindeki değişim ve Osmanlı’nın yaşanan isyanlarla otoritesinin zayıflaması zamanla ağaların ve beylerin devletin yerini alması ile sonuçlanmıştır.⁴¹

2.1.4.2. Aşiretlerin Sınıflandırılması

Aşiretlerle ilgili farklı sınıflamaların yapıldığı görülmektedir. Bu konuda kapsamlı bir araştırma yapan Gökalp’e göre, Araplar, Türkler, Yörükler ve Kürtlerde aşiretlerin ne şekilde sınıflandırıldığı Tablo 1’de verilmiştir⁴².

Tablo 1. Aşiretlerin Çeşitli Şekillerde Sınıflandırılması

Araplar	Türkler	Yörükler	Kürtler
Kavim	Uruk	Aşiret	Kol
Şa’b	İl	Kabile	Aşiret
Kabile	Boy	Sülale	Kabile
Amare	Bölük	Mahalle	Taife
Batın	Tire	Oba	Oba
Semiye (fahız)	Yarım Tire	Aile	Zom
Fasile	Soy	Yok	Çadır
Aile	Ocak	Yok	Aile
Al-iyal	Ayal	Yok	Yok

Özer’in Burukan aşireti üzerinde yapmış olduğu araştırma Gökalp’in Kürtler’deki sınıflandırmasıyla örtüşmektedir. Özer aşiretlerin sosyal örgütlenmesi hususunda hanedan (aile), çadır, zom, oba, tayfa, kabile ve aşiret sınıflamasından

⁴⁰ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 557

⁴¹ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1989, s. 201-205

⁴² Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, s.15-22

bahsetmektedir. Bu sınıflamada bir çok ailenin bir araya gelmesiyle “zom” oluşmaktadır. Birkaç zom’un bir araya helmesiyle oba, obalar kabileyi, kabileler de birleşerek aşireti meydana getirmektedirler.⁴³

Günümüzde Van ve güneyinde yer alan aşiretlere bakıldığında öne çıkan aşiretler şunlardır:

Alikan, Avasori, Barzan, Batıyan, Bedirhaniler, Berezan, Bekare, Bekırı, Beritanlı, Berjeri, Birimi, Bruki, Celali, Cıbran, Çekurlı, Davudıyan, Duderan, Garısan, Gevdan, Graviyan Gudıki, Hertöşi, Heyderi, Hormek, Karakeçi, Kiki, Marhuran, Mamhuran, Mehmediyan, Memani, Milli, Milan, Mirekler, Mukuri, Pinyanış, Remedotki, Sipikan, Şavak, Şerefan, Şemsiki, Zeydan, Zılan, Zırkı, Zivikan aşiretleridir. Bu aşiretler göçebe, yarı göçebe ve kimi tamamıyla yerleşik düzene geçmiş aşiretlerdir. Bunlar Ağrı, Bingöl, Diyarbakır, Van ve Hakkari yörelerinde yaşamaktadırlar. Bu yörelerin belli başlı yayla ve aşiret alanları ise Tendürek (Ağrı), Şerafeddin (Bingöl), Süphan, Keşkebulak, Süphanğöl, Aranık (Van), Avasor, Avaberhan, Nemrut (Bitlis), Cilo (Hakkari), Zavasor ve Sason (Siirt) yaylalarıdır.⁴⁴

2.1.4.3. Aşiretlerin Genel Özellikleri

Aşiretlerin ilk ve en önemli özelliği hayali veya gerçek olduğu tespit edilemeyen kan birliğidir. İkinci özelliği bu kan birliği etrafında dayanışma oluşmasıdır. Bir diğer özellik temel geçim kaynağının farklı olmasıdır.

Aşiret ailesinin bir özelliği de, hanedeki toplam fert sayısının fazlalığı üzerinde de etkili olan ve aşiretçi yapıdan kaynaklanan yüksek doğurganlık oluşturmaktadır. Aşiretlerde hakim olan temel şan, şeref, şöhret gibi temel değerler insan sayısının ortaya çıkardığı güç ile korunur durumdadır. Bu güç özellikle erkek sayısının fazlalığına bağlıdır. Eli iş veya silah tutan insan sayısının fazlalığının yarattığı maddi ve psikolojik üstünlük gerek en küçük birim olan ailede gerekse daha sonraki kademeler olan kabile ve aşirette insan sayısının çokluğunu teşvik etmektedir. Fazla çocuklu kadınların (özellikle de erkek) diğer kadınlara göre daha

⁴³ Ahmet Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s. 8

⁴⁴ Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 13

üstün görülmesi bu durumun en somut örneğidir. Hasımlara karşı olan üstünlüğün korunması da insan sayısının fazlalığına bağlıdır. Ayrıca eli iş tutan insan sayısının fazlalığı, ekonomik olarak da bir takım avantajlar sağlamaktadır.⁴⁵

Gerçekte, aşiret kimliğinde bu yapısal özellikleri gözlemek mümkündür. Aşiret, mensupları tarafından bir “devletçilik” biçimde algılanmaktadır. Bunu, aşiretlerin aralarında kaldığımız uzun süreler içinde yakından gözlemiş bulunuyoruz. Her aşiret kendi cemaatini, “reis”i veya “ağası”, toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Şua anda ağa yok, ancak aşiretteki asabiyet aynı rolü oynamaktadır. Töre, yasa gibi kaide ve nizamları da aşiret mescitlerinde ararlar. Bu yüzden “güç” kaynağı ağa’da oluşur. Bu durum çoğu kez, aşiret mensuplarını ikili (dublex) düşünmeye iter. Eğer fert aşiret dışında ise polis ve jandarma nizamına, değilse reis veya ağanın gücüne uyum sağlamaya çalışır.⁴⁶

Bir cinayetten bir gasp ve hırsızlıktan yalnız yapan mesul değildir. Aşiret haricindeyse, bütün aşireti, hatta bendimesuldür. Aşiret dâhilinde ise, yalnız ezbet’imesuldür.⁴⁷

2.2. AĞALIK DÜZENİ VE AĞALIK DÜZENİNDE SOSYAL HAYAT

2.2.1. Aşiret Ağalığı

“Ağalık olgusu, pre-kapitalist veya azgelişmiş bir kapitalist ekonomide, yoğunlaşmış (eşitsiz) toprak mülkiyetinin ürünüdür. Ağa, toprak üzerindeki mutlak hakimiyetine dayanarak üretimi örgütler. İşgücüne, varlığını sürdürecekt kadar pay ayırır ve üretimin geri kalanına el koyar. Elde edilen gelir ne kadar fazla, bunu sağlayan arazi ve çalışan sayısı ne kadar çoksa, ağa o kadar güçlü ve nüfuzludur. Bu nedenle ağalar arasında da keskin bir rekabet ve çekişme vardır.”⁴⁸ Diğer taraftan ağalar vermekle ve ikramla olur ilkesince çok sevilirdi ve kabul görürdü.⁴⁹ Çünkü ağalar güçlerini ekonomik güçten almaktaydılar.

⁴⁵ Ahmet Özer, *Modernleşme ve Güneydoğu*, Ankara: İmge Yay., 1998, s. 166- 170.

⁴⁶ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 78

⁴⁷ Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, s. 36

⁴⁸ Doğu ve Güneydoğu Raporu (Ocak 1999) (19-01-1999), Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://file.setav.org/Files/Pdf/chp-kurt-raporu.pdf>, s. 10.

⁴⁹ Şevket Naral, 15.11.2013 Tarihinde Yapılan Görüşme.

Zaman içerisinde halkını koruyan, halkıyla var olan ağalıktan artık toprak ağalığına doğru geçiş başlamıştır. Şeriattan ziyade töre diye bir hukuk sistemi getirilmiştir. Aslında töre menşei itibariyle şeriattan çıkmıştır, genelde Kürt aşiretlerinin yüzde doksan sekizi İslamiyet’i kabul etmiştir fakat yazılı bir metni bulunmadığından dolayı daha sonra ağaların mahiyeti değişikçe töre artık ağanın keyfine göre bir şekil almıştır. Köyde, topraklar da topraklar içindeki insanlar da benim malımdır algısı baş göstermiştir.⁵⁰

Aşiretleşme, kalkınma sürecinden ziyade grup çıkarlarına, buna ek olarak grup dayanışması, norm ve değerlerine kapalı bir yapıyı belirlemektedir. Bu anlamda aşiret yapısında geleneklerin, dini inançların, törelere bağlılığın bir hayat tarzı olduğu söylenebilir.⁵¹

Doğuda ağalık, beylik, şeyhlik, seyyitlik, tarikatçılık gibi kavramlar da toplum yapısında beliren odak noktalarını teşkil ederler. Bu tür kişilerin oluşturduğu rol, mevki (statü) ve yetkiler ağı toplumda birçok yenilikleri ve sosyal değişme sürecini önemli ölçüde etkileyebilir. Bir örnek olarak ağalık müessesesini ele alındığında; Doğuda, ağalığın tarihi gelişiminin sebebi ne olursa olsun, geniş toprakları elinde bulunduran bu insanları eski gelenekli yapıları sürdürmeleri, yerine göre sosyal değişmeyi, teknolojik ilerlemeyi engelleyebildiği gibi biçim değiştirmek suretiyle yeni kalıplar halinde varlıklarını daha büyük kuruluşlarda (kasaba, ilçe gibi) koruduklarına da tanık olunmaktadır.⁵² Ancak genellikle ellerindeki gücü kaybetmemek adına halkın gelişmesini istememektedirler. Ağa ve bir kısım şeyhler halkın çocuklarını okutmalarına karşı çıkarken, kendi çocuklarını en iyi okullarda okutmuşlardır, hatta okumak için yurtdışına göndermişlerdir. İmam hatip liselerinde çocuk okutmak dinen sakıncalıdır derken, kendi çocuklarını en iyi ilahiyat fakültelerinde okutmuşlardır.

Ağa, hâkim olduğu kırlık alanlarda halkın yaşayış tarzını, tutum ve davranışlarını yönlendiren bir kimliği yansıtır. Çoğu defa, her türlü yenilik, ağanın “liderlik” rolü ile uyum sağlamadan topluma mal edilemez.⁵³ Çünkü aşiretler

⁵⁰ Mehmet Bedir, 12.10.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme

⁵¹ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 78.

⁵² Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 308.

⁵³ Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 309.

üzerinde ağanın rolü tartışılmaz. Van, Iğdır ve Ağrı illerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmada aşiretin günümüzde önde gelen mensupları ile yapılan görüşmelerde ağaların eğitim ve ufuk olarak nispeten köy halkının önünde olduğu, aşiret mensupları bilmese de ağaların Türkçe bildikleri belirtilmiştir. Diğer bir ifade ile ağalar aşiret mensuplarına göre oldukça nitelikli bir yapıya sahiptirler.

Aşiretlerde ağa aşiretin ve aşiret üyelerinin sahibi niteliğindedir. Aşiret üyeleri ağanın sözünden çıkamamakta, ağanın kararlarına boyun eğip, Ağa'yı asla eleştirememektedirler. Ağa mevcut düzenin bozulmaması, yürürlükte kalması için halkın çok gelişmesini, gözünün açılmasını ve her şeyi öğrenmesini istememektedir.

2.2.1.1. Aşiret Ağasının (Reisinin) Belirlenmesi

Aşiret konfederasyonlarının başındakiler mir, aşiret liderleri ağa, bey veya beg olarak isimlendirilmektedir. Mir aşiretleri, ağa ise aşireti bir arada tutan kişidir. Liderliğin bir arada tutma özelliği sayesinde aşiret varlığını sürdürmektedir. Aşiret daha önce de belirtildiği üzere ortak bir atadan geldiğine inanan bir topluluktur. Bu bağlamda aşiret liderliği de kan yoluyla olmaktadır. “Bir sülale ya da aşiretin reisliği genellikle belirli bir aile içerisinde kalır ancak kimin reis olacağına dair konmuş kesin bir kural yoktur.”⁵⁴

Aşiret reisliği iki türlü el değiştirmektedir. Birincisi aşiret içinde bir gurup sivrilerek öne çıkar ve üretim ilişkilerini denetler. Bu gurubun lideri de aşiret reisi olur. Bu tarz değişiklik daha çok aşiretin anlaşmazlık içinde olduğu buhranlı dönemlerde gerçekleşir. Anlaşmazlık aileler ve kabileler arasında olabilir. Bu durumda liderliği ele alan ve reis olan kişi karizmatik özelliklere sahiptir.

İkinci tarz değişiklik ise olağan geleneksel gidişle gerçekleşir. Reis ölünce yerine oğlu geçer. Bu bir nevi kalıtımla reisliğin babadan oğula geçtiğini gösterir. Bu yolla başa geçen kişi de zorunlu olarak önderlik için gerekli üstün yeteneklerin olması (ille) aranmaz. Ancak her iki durumda da reis olma ya da reisliği sürdürmenin mülkiyet ilişkilerini denetleme, yani maddi olarak güçlü olma ile yakından ilişkisi

---

⁵⁴ Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, s. 130.

vardır. Bu nedenle ekonomik olarak güçlü olan, reisliği ele geçirmekte aşireti sevk ve idare etmektedir.⁵⁵

Aşiret ağasının ölümüyle boşalan reislik makamına geçecek kişinin belli olmadığı bir durumda, önderlik makamı için adaylar arasında mücadele başlar ve sonunda en güçlü aday bu makama geçer. Bu adaylar ağanın oğulları ya da kardeşleri olabileceği gibi ağanın yeğenleri de olabilir. Belirsizlik durumlarındaki önderlik sorunu hemen hemen bütün aşiret organizasyonlarının ortak bir sorunudur. Bu tür sorunlara aşiretin ileri gelenleri tarafından sunulan çözüm önerisi genellikle en büyük oğlun başa geçmesi şeklindedir. Fakat diğer adayın ya da adayların önderlik mücadelesinden vazgeçmemeleri bu önerinin gerçekleşmesine imkan vermez. Bu durumda aşiret mensupları en güçlü adayın liderliğini ilan etmesiyle sonuçlanacak bu kritik süreci yakından takip ederler.⁵⁶

Aşiret Ağasının belirlenmesi tüm aşiretlerde benzer şekilde gerçekleştiği gibi araştırmanın yapıldığı Van-Iğdır ve Ağrı'daki aşiretlerde de aynı sistem geçerlidir.

2.2.1.2. Aşiret Ağalarının Roller

Aşiret liderinin geleneksel rolü kendi aşiretinin zarar görmesini önlemek ve onların temel ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktır. Aşiret lideri Arapça şeyh olarak adlandırılır. Şeyhin bir diğer önemli rolü toplumsal düzenin oluşmasını sağlamak ve bu yolda kuralları uygulamaktır. Aşiret liderinin diğer görevlerini birkaç madde halinde aşağıda vermek mümkündür:⁵⁷

- Aşiret içindeki sorunların çözülmesi için arabuluculuk yapmak,
- Aşiret içi teamüllere göre yargılama yapmak ve cezalandırmak,
- Otoriteye/yönetime karşı aşireti temsil etmek,
- Diğer aşiretler ile iyi ilişkilerin oluşmasını sağlamak,
- Aşiretin savunmasını sağlayıcı tedbirler almak ve
- Devlete ve diğer aşiretlere karşı kendi aşiretinin otonomisini sağlamak.

⁵⁵ Özer, *Modernleşme ve Güneydoğu*, s. 75.

⁵⁶ Tekin, *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örgütlerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*, s. 47.

⁵⁷ Emin Salih, *Modern Devlet ve Aşiretler Arasında Irak*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 49.

Aşiret reisi aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunmasından aşiretin kabileleri arasında ahenkli ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur. Reisin siyasi sayılabilecek bu faaliyetlerinin yanı sıra, otlak kiralama, yayla seçme, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde önlemler alma gibi görevleri de vardır. Bu işlerin yürütülmesinde çevresinde bulunan akıl heyete danışır. Bazen birkaç aşiretin arasındaki çatışmaları çözüp diğer aşiretlere karşı bir birlik sağladığı da görülür. Bu birliği sağlayan kişi ya da aşiret reisi de bu konfederasyonun (birliğin) başına geçer. İşte bu kişi bu özelliği ile büyük reis yahut "ulu kişi" unvanına kavuşur. Aşiret reisinin etrafında oluşan bir grup vardır. Bu grup reise siyasi, ekonomik ve diğer aşiretler arasındaki ilişkilerinde bir nevi danışmanlık yapar. Bunlar aşiretin ileri gelenleridir. Öte yandan kabile reisleri de aynı zamanda aşiret reisinin doğal yardımcısı ve danışmanı durumundadırlar.⁵⁸ Şuanda mevcut yapı; bu tip insanların her birinin birer şark kurnazı olduğunu gösterir.

Doğuda ağa her şeyi kontrol ettiği gibi çeşitli haber kaynaklarını da kontrol etmektedir. Bunu evinde aşiret mensuplarının bir araya gelebildiği Batı'daki kıraathanelere benzer nitelikte bulunan oda ile sağlamaktadır. Bu odada haberler, ağanın ekonomik, siyasi ve sosyal çıkarlarına göre şekil alır, değerlendirilir ve köylüye bu şekliyle ulaştırılır.

Ağaların daima aşirete karşı tarafsız olmaları lazımdır. Her davada yüzde beş-on nisbetinde bir ücret alınır. Aşiret ağalık sisteminde en belirgin dinî ritüel kan parasıdır. Bu para îslamî ritüelde diyet diye adlandırılır; alınacak miktar yüz deve veya ikiyüz koyun olarak tespitte edilmiştir. Bugünde devam eden bu uygulama, aşiret barışlarında esastır. Adı geçen meblağ nakde de çevrilebilmektedir. Diyetin dışında bazen kan parası olarak katilin kızı veya kızkardeşi de alınabilmektedir.

Davalar Garmeler gibi usul ve teamül üzerine kurulur. Bazen yargısal birçok kararlara tesadüf edilmektedir. Ağa her sene satılan kuzulardan iki kuruş beş kuruş alır. Senede bir defa veyahut lüzum görülürse Bisen toplar. Bu toplanan Bisen köylerin büyüklüğü ve servetlerine göre ayarlanır. Toplanan Bisen'den hatırlı aşiret reislerine bir miktar ayrılabilir. Şayet Hulam-ı varsa Çahar namı ile ayrı olarak köylüden para alınır. Harman zamanında muhtelif miktarlarda ağalık hakkı vardır.

⁵⁸ Özer, *Modernleşme ve Güneydoğu*, s. 69.

Aşiret ağalarından hiçbir vakit memnun değildir. Her vakit hükümetin icraat ve şiddetini bekler. Sebebi, ağalar itaat altına alınırlarsa, fuuzlar da birleşerek (kimseye) ağalık sıfatını vermezler.⁵⁹

Ağalar daima Kürtlerin akıllı kısmını teşkil etmektedirler. Aşiret reisleri aşiretlerinin şehirlerle görüşmesini, okuyup yazmasını, zengin olmasını istemedikleri gibi her köyde iki bendin bulundurulması da siyasetlerinin icabındandır. Çünkü bu iki taraf mücadele ederlerse, ağa her davadan uzlaştırma ücretini alır. Sırasında talan eder. Zaten hangi taraf zenginleşse bir bahane ile başlarına bir iş açtırarak onları da fakir düşürür. Köylü de ne kadar fakir olursa ağaya itaatleri o kadar kuvvetli olur. Köylünün ağaya itaat etmesinin sebebi. Ağa bir adamını terbiye etmek üzere gizli olsun başka aşiretlerin huzurunda olsun behemahal ona hakaret eder. Maalesef bazı memurlar da bu işlerde alet olarak ağaların hatırı için köylüler hakkındaki her türlü lüzum iftirayı kabul ederek zavallıları hapishanelerde çürütürler.⁶⁰

Buna örnek olarak Soran Aşireti mensubu bir bireyin anlattığı olay gösterilebilir: Aşiret mensubunun erkek kardeşi ve yetmiş oğulları bulunmamaktadır. Fakat kıymetli arazilerin sahibidir. Ağa bu arazileri kendisine satmasını istemektedir, ancak bunu kendisi istememektedir. Arazilerin satılması konusunda Ağa'nın ciddi bir baskısı söz konusudur. Bu durumda aşiret mensubu ne yapacağını bilememektedir. Şikâyet edeceği bir üst merci bulunmamaktadır. Bulunsa dahi derdini anlatabilecek düzeyde Türkçe bilmemektedir. Yaşanan sorunlar üzerine durumu Ağa jandarmaya bildirir, köye gelen jandarmalara olayı Ağa kendi çıkarları doğrultusunda anlatır. Bunun sonucunda aşiret üyesi, hem arazilerinden olur, üstüne üstlük jandarmadan ciddi bir dayak yiyerek sakatlanır ve yaşamını sakat olarak sürdürmek durumunda kalır.

Aşiretlerde ağalar özellikle devlet erkânı ile jandarmayla çok rahat iletişime geçebilirler, köye gelen nahiye müdürlerini idare ederler, onları ağırlarlar ve halk rahatsız olmadan onları gönderirler.⁶¹ Çünkü ağalar sıradan bir aşiret mensubu değildirler. Ağanın imkânları halkın ötesinde olduğu için çocukları da ekonomik açıdan halkın önünde yetişmekteydiler. Ağa oldukları zamanda ekonomik ve toprak

⁵⁹ Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, s. 120.

⁶⁰ Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, s. 121.

⁶¹ Fesih Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

açısından zengin oluyorlardı ve güçlerini bu ekonomik güçten alıyorlardı. Ağalar ne kadar yedirir, içirirlerse o kadar güçlü addediliyorlardı.⁶²

2.2.1.3. Kriz (Olağanüstü) Dönemlerde Aşiret Ağalığı

Aşiret içi ve aşiretler arası yaşanan sorunlar da ağa tarafından çözüme kavuşturulmaktadır. Bu noktada ağanın kişilik özellikleri ön plana çıkar. Retkan aşiretinden Serdat Serhat ise şahitlik ettiği dönemdeki aşiretlerinin ağası için şunları ifade etmektedir: “İsa Ağa çok sert bir mizaca sahip olup, despot olarak nitelendirilirdi. Kararlarında şer’î hükümleri göz önünde bulundurmazdı. Despotça kararlar alırdı. Örneğin köyde yaşanan bir hırsızlık olayında hırsız soyup, koyun postuna sarıp köyün içinde yürütmüştür. Koyunları da hırsızdan alıp, sahibine teslim etmiştir. Kararlarında hakkı gözetmekte, ancak uygulamaları çok katıydı. Karar merci sadece kendisiydi.”⁶³

Yukarıda da ifade edildiği üzere, ağaların kişilik özellikleri verdikleri kararlara yansımaktadır. Fakat aşiret içerisindeki problemler tüm aşiretlerde benzer şekilde çözüme kavuşturulmakta, ancak verilen cezalarda Ağa’nın kişilik özellikleri cezaya yansımaktadır. Ağa gaddar biriyse verilen cezalarda gaddarca olmaktadır. Problemin tarafları bir araya gelerek, sorun Ağa’ya bildirilmekte, Ağa ne karar verirse iki tarafta bu karar uymaktadır. Buradan Ağa’nın aşiretlerde karar merci olduğu kadar, yaptırım gücünün de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ağa’nın sözü üzerine asla söz söylenilmemektedir.

Aşiretler arasında yaşanan sorunların başında kan davalarının geldiği bilinmektedir. Kan davalarının çözümü ise aşiretlerde benzer şekilde çözüme kavuşturulmaktadır. Kan davası gibi bir sorunda iki aşiretin ağası ve aşiretin imamları başta olmak üzere akil heyetler bir araya gelerek, hep birlikte ortamı yumuşatıp, daha fazla kişi ölmeden sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktaydı. Bu çözüm yolu hala geçerliliğini korumaktadır. Ancak kan davası

⁶² Birsen Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁶³ Serdar Serhat, 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

konusunda da aşiretler arasında istisnalar mevcuttu. Örneğin Hani aşiretinde kan davalarına pek rastlanılmadığı belirtilmektedir.⁶⁴

2.2.2. Din ve Sosyal Hayat

2.2.2.1. Dinin Tanımlanması

Din, çok yönlü ve karmaşık yapıya sahip bir olgu olduğu ve çok farklı şekillerde ortaya çıktığı için, ilahiyatçıların, filozofların ve sosyal bilimcilerin kendi bakış açılarından yaptıkları din tanımlarında bir görüş birliğine ulaşılmış değildir.⁶⁵

Sosyoloji dini, “kutsalın cemiyet hayatındaki tecrübesi” olarak tanımlamaktadır. Bir inanç sistemi olan dinin temel karakteristiği bireydir. Din olgusuna farklı açılardan yaklaşan Weber, dini tabiatüstü güçlerle ilişkilendirmektedir. Din, bireyin kendi güç ve özelliklerinden daha fazla olarak düşünülen mistik bir güce bağlanmayı ifade etmektedir.⁶⁶

"Din, ayrılmış yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin oyle dayanışmalı bir sistemidir ki; bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet (eglise) denen ruhi (manevi) bir kamu halinde birleştirir."⁶⁷

Din teriminin Batı dillerindeki karşılığı “religion” kelimesidir. Latince ise “religio” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu kelimenin Latince “religare” ve “religere” kökünden geldiğini savunan iki görüş vardır. Birinci görüşe göre “religio” kelimesi, “toplamak ve bağlamak” anlamına gelen “religare”den; ikincisine göre ise “saygıyla kendisini toplamak” anlamına gelen “religere” kökünden geldiği ileri sürülmektedir.⁶⁸

“Din beşer üstü bir kuvvete ve kuvvetlere inanmaktır.” “Din her şeyin bizim bilgimizin üstüne çıkan bir kudretin tezahürleri olduğunu kabuldür.” “Din bireylerin kendilerini Allah’la tabiatüstü bir dünya ile ve birbirleriyle münasebete getirdiği, yaşanılan dünyadaki olaylar hakkında hüküm verdirecek bir değerler sırası

⁶⁴ Cüneyt Kulaz. 12.12.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁶⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 69.

⁶⁶ Antony Giddens, *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013, s. 586-587.

⁶⁷ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. (Çev. Fuat Aydın). İstanbul: Atac Yayıncılık, 2005, s. 65.

⁶⁸ Veysel Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s. 17.

çıkardıkları tutumlar, adetler, ayinler, merasimler ve inançlar sistemidir.” “Din kişinin, ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu gönülden kabul ve tasdik ederek onun hizmetine girmesidir.”⁶⁹

İnsan hayatında dinin önemli bir yeri vardır. Din insana dünyadaki var oluşunun anlamını bilim üstü bir tarzda açıklamaktadır. Böylece insan bilimin henüz açık bıraktığı evreni, dünyayı ve bunların içinde kendi yerini anlamlandırmakta, hatta bu anlam çerçevesinde kendi düşüncelerini, ideallerini, değerlerini üretebilmektedir. Bir diğer ifadeyle dinin önemi, insanların hayatını anlamlandıran ve bu sayede hayatı yaşanabilir hale getiren yüce bir değer olmasında yatmaktadır.⁷⁰

Weber din olgusunu, “zihniyet” ya da “ahlak” olarak adlandırdığı bir boyutta ele almaktadır. Çünkü sosyal bir niteliğe sahip olan din, inananlara bazı değer ve özellikler kazandırır. Her din, kutsala ilişkin olan yani dinin özü dışında, dünyevi meselelere yönelik bir fikir dünyasına sahiptir. Bu anlamda her dinin belli bir zihniyeti, bir tutumu ve bir dünya görüşünü de beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda, dini inançlar ve bunların gerektirdiği değerler temel alınarak toplum içindeki davranışların doğruluğu ya da yanlışlığı tespit edildiği sonucuna varılmaktadır. Böylelikle din sosyoloğu için dinin sosyolojik boyutunu, sahip olduğu zihniyetin toplumsal olaylardaki etkisini ve diğer sosyal faaliyetlerle olan ilişkisini incelemek önemli hale gelmiştir.⁷¹

2.2.2.2. Dinin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri

Sosyal bir fenomen olan din, insanlığın her döneminde toplumdaki sosyal davranışların şekillenmesinde önemli bir güç olmuştur.⁷² İnsanlığın her döneminde toplumların hayatını etkileyen "aşkın" bir güç ve sosyal bir fenomen olan din, geçmişte olduğu gibi, bugün de bir "yaşam biçimi" olarak toplumdaki sosyal davranışların oluşmasında önemli bir unsur olmaya devam etmekte ve toplumun; sosyal, kültürel, iktisâdi, siyasî vb. alanlarında varlığını hissettirmektedir. Tarihi akış

⁶⁹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. 29-30.

⁷⁰ Mehmet Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2005, s. 47.

⁷¹ Kemaleddin Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 37

⁷² Taş, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, s. 37.

içerisinde toplumların geçirdiği değişim süreçlerinde din; sosyal bir karaktere sahip olmasından ve inananlarına belli bir takım değerler ve semboller sistemi vererek bir "zihniyet" kazandırmasından dolayı merkezî bir yer işgal etmiştir.⁷³

Din-toplum ilişkisi genel olarak karşılıklı etki esasına dayanır. “Her din başlangıçta içinden çıktığı sosyolojik çevrenin etkisi altındadır. Kültürel gelişimin ileri aşamalarında dahi dinin kurucusu ve ilk taraftarları sosyolojik kökenlerine uygun olarak determinizm prensibine bağlılıklarını sürdürürler.”⁷⁴

Her ne kadar toplumdaki farklılıklar arz etse de, bireyin değer yargılarının oluşmasında en etkin faktörlerden biri dindir. Başka bir ifadeyle, sahip olunan değer yargılarının temelinde, büyük ölçüde dinin kaynaklık ettiği inanç ve davranışlar yatmaktadır. Din; insana iyiyi, doğruyu, güzeli öğretmeyi ve bunların kişide davranışa dönüşmesini hedeflemektedir. Hayatın anlam bulması, kişinin kendisiyle ve çevresiyle barışık olması da bu hedefle özdeş görülür.⁷⁵

Weber’e göre din, toplumsal çevrede irrasyonel ve aynı zamanda şekillendirici özelliklere sahiptir.⁷⁶

Aşiretlerde de din olgusu oldukça Weber’in belirttiği gibi şekillendirici özellik göstermektedir. Bu nedenle de her zaman istismara açık olmuştur. Doğu insanı muhafazakâr dinine bağlı bir yapı gösterir. Ancak din ve din adına bildikleri sınırlıdır. Geleneksel olarak yaşanan dindarlık, sadece köyün imamından ve ağasından öğrenilen kadardır.

Wach’a göre, “toplumsal örgütlenme, biçim ve davranışların şekil ve karakteri de dinî etkiye maruzdur. Bunun için din, kültürün ilkel basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve ulus gibi doğal birliklerle hep yakın ilişki içinde bulunmuş; bunların gerek meydana gelmesinde, gerekse büyümesinde önemli bir yer tutmuştur. Örneğin, Roma, Hint ve Çin’de aile reisi olan babanın görevinin kralın görevine benzetilmesi; ana ve ataerkil kurallara göre oluşturulan kadın-erkek

⁷³ Kemaleddin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 48.

⁷⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı, Ankara: Ankara Üniversitesi Bakımevi, 1987, s. 7.

⁷⁵ İsmail Sağlam, “İletişim ve Sosyal Etkinin Dinî Davranış Oluşumundaki Rollerini”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 2009, s. 81.

⁷⁶ Emel Öztürk Karagöz, *Max Weber’de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 164.

ilişkisi, yine yerleşim birimlerine yüklenen kutsallık (Delhi, Benares, Roma ve Mekke) bilinen etkinin en tipik örneklerindedir.”⁷⁷

Dinin, umranın önemli bir tezahürü olduğunu vurgulayan ve konuya yapısal yönden ya da “statik sosyal” açısından yaklaşmaya çalışan İbn Haldun, toplum da birliği koruyan ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan iki güçlü unsur olan din ve asabiyet ilişkileri üzerinde dururken de konuya dinamik bir yaklaşımla yönelmekte ve bugün sosyal değişme adını verdiğimiz vakıanın dinle olan ilişkilerine el atmaktadır. Toplumla ilişkileri açısından dini dinamik bir değişken olarak ele alan İbn Haldun, karşılıklı olarak toplumun dine ve dinin de topluma etkide bulunduğunu kabul etmektedir.⁷⁸

Dinin en önemli toplumsal fonksiyonlarından birisi de, toplumda sembolik bütünleşmeyi sağlamasıdır. Öyle ki, toplumda cereyan eden fiillerden bir kısmının kutsallık izafe edilerek yapılmaya teşvik edilmesi, bazılarının ise günah kategorisine sokularak yasaklanması, bireylerin her çeşit tavırlarının, ilgili toplumun değer yargılarına uygun olmasını sağlar. Ayrıca, toplumun tüm bireyleri tarafından ortaklaşa yapılan dinsel ayin ve törenler, grup ruhunu geliştirerek, bireyler arasındaki toplumsal kaynaşmayı temin eder. Böylece din, toplumdaki istikrarı ve devamı temin eder.⁷⁹

Tüm toplumlarda olduğu gibi ağalık ve aşiret sisteminde dini tören ve ritüeller vardır. Bu ritüellerin başında ölüm ve doğum gelmektedir. İnceleme konusu olan Van-Iğdır ve Ağrı’daki aşiretlerde ölüye, yeni doğan bebekten daha fazla önem verildiği gözlenmiştir. Bu durumu katılımcıların verdikleri örnekler üzerinden incelersek ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır.

“Cenazelerde erkekler ön planda olup, kadınlar arka planda evde kalırlar. Cenaze namazlarına sadece erkekler katılır, sesli şekilde ağıt yakılmazdı. Ölen erkek kişi köyün imamı tarafından yıkanır, kefenlenirdi, cenaze namazına katılım çok önemliydi. Başta ağa olmak üzere, sağlıklı tüm erkekler cenaze namazına katılım

⁷⁷ Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, s. 17-18

⁷⁸ Ünver Günay, “İslam Dünyasında Bir Din Sosyolojisi, Öncüsü: İbn Haldun (1332-1406)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 1986, s. 101-102.

⁷⁹ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Ankara, 1984, s.24; Akt: Y. Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2), 2004, s. 14.

gösterirlerdi. Taziyeler köy divanında kabul edilirdi. Kırk güne kadar divanda ölü için Kur'an okunur, salavatlar getirilirdi. Kırkıncı gün ise ölü için Kırk mevlidi okutulmaktaydı. Doğum için özel bir ritüel yoktu.”⁸⁰

“Doğumdan ziyade aşirette ölüm daha önemliydi. Doğum daha sıradandı. Erkek çocuk doğmuşsa tüm aşiretin bundan haberi olur, kız çocuklarından ise aile dışında pek haberi olan olmazdı. Ölü evine aşiret üyeleri tarafından yemekler yapılarak getirilirdi. Bu yemekler taziye gelenlere yedirilirdi. Ağa cenazelere taziye önem verir, cenazenin ailesine taziyede bulur ve cenaze namazında en önde yer alırdı. Cenazenin ardından Kur'an okunur, bir müddet yas tutulur, yas esnasında düğün dernek kurulmazdı. Önceden belirlenmiş, günü gelmiş düğünler için cenaze evinden izin alınır, çalgı çalmadan düğün yapılırdı”⁸¹

Örneklerden de görüldüğü üzere doğum ve ölüm ritüelleri tüm aşiretlerde benzer özellikler göstermektedir. Tüm aşiretlerde doğumdan daha fazla ölüme önem verilmektedir. Doğumlarda ise erkek çocuk gurur verici olup, doğumdan tüm aşiret haberdar edilmektedir. Kız çocuklarının doğumundan kimsenin haberdar edilmemesi, kızların değersiz olduğunun da göstergesidir. Ölümde ölü yakınlarına başsağlığı dilenmekte, Ağa cenaze ve taziye katılmaktadır. Taziye gelen misafirler için ölü yakınları tarafından yemekler ikram edilmektedir.

Durkheim dinin, sosyal dayanışma, birlik ve bütünlüğü sağlayıcı bir temel faktör olduğu ve aynı zamanda dinin bizzat insanın kendisini kuşatan kolektif sosyal hayata bağımlılığı ve ona boyun eğişinin bir tezahürü olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre, toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan dindir. Öyleyse ilk sosyal kurum da dindir ve diğer bütün sosyal kurumlar da dinden çıkmıştır. Böylece Durkheim dini sosyal hayatın bir tezahürü olarak görmüş, dini ayinleri ise o toplum içinde yaşayan insanların, zaman zaman kendi yapılarının sosyal anayasasını hatırlamalarını mümkün kılan bir toplum değerler doğrulaması olarak kabul etmiştir.⁸²

Weber, insanın içinde yaşadığı toplumsal çevreye göre değişen günlük yaşam tarzına karşılık dini fikirlerin de değişeceğini düşünmektedir. Din ve toplum

⁸⁰ Suat Akbay, 14.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme

⁸¹ Serdar Serhat, 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁸² Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, s. 20- 21.

ilişkinin geliştiği çevrenin yapısına göre bu ilişkinin sonuçları da farklılık gösterebilmektedir. Bu konudaki Weber'in araştırmaları doğrultusunda dini inançlar ile bunların taşıyıcısı olan toplumsal tabakalar arasında karmaşık bir ilişki olduğu görülmektedir.⁸³

Dinin etkileri kişiye, yaşanan dindarlığın kalitesine, dini inanç ve değerlerin kişinin hayatı ile bütünleşmesine, sosyal çevreye ve ortamsal duruma bağlı olarak farklılaşabilmektedir.⁸⁴ Çoğunlukla dindar insanların yaşadıkları, günde beş vakit ezanın okunduğu, okunan ezana saygı duyulduğu bir çevrede yetişen çocuklar, bu ortamdan etkilenirler ve dini duygu ve düşünceleri erkenden uyanarak, olumlu yönde gelişir. Buna karşılık ezansız, mabedsiz bölgelerde doğup büyüyen, aile içerisinde ve çevrede ibadet eden herhangi bir insanla karşılaşamayan çocuklarda da dini uyanmalar ve gelişmeler görülecektir. Ancak, onlardaki dini uyanmalar ve gelişmeler biraz gecikmeli ve belki de sağlıksız olacaktır.

19. yüzyılda sosyolojinin gelişmesiyle birlikte çok yönlü özellikleri olan din, toplumun yanı sıra kültürün de en önemli unsurlarından biri olmuştur. Din kurumu, dil, sanat, tarih gibi kültürün diğer unsurları üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla din, toplum içindeki bireylerin tutum ve davranışların düzenleyen bir güçtür.⁸⁵

2.2.2.3. Topluluğun Dini Hayat Üzerindeki Etkileri

Dinin insanlık tarihiyle eşit bir zamanlamaya sahip olduğu ve toplumların var olduklarından beri ondan etkilendikleri gerçeği ortada dururken, sosyal hayat içerisinde, toplumun geçirdiği değişimlerden dinin uzak kalması düşünülemez.⁸⁶ Toplumun din üzerindeki etkileri, mevcut olan dinlerin inanç sistemleri ve ritüelleri üzerinde görülmektedir. Özellikle sosyal ve ekonomik kaynaklı durumlar bu konuda etkilidir.⁸⁷

⁸³ Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, "Sistemik Din Sosyolojisi: Max Weber", *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008, s. 95.

⁸⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 59.

⁸⁵ Muhammed Ahmed Beyümi, "Sosyolojik Araştırmanın Konusu Olarak Din", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Çev. Murat Koby, Temmuz, 2012, s. 306.

⁸⁶ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan yayınları, 2008, s.372-380.

⁸⁷ Mustafa Y. Keskin, "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", *Din Bilimleri ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 2004, s. 17.

Sosyal çevrenin din üzerindeki etkisi toplumların yapılarıyla yakından ilişkilidir. İkel dönemlerde din insanların yaşamında merkezi bir konuma sahipti ve önemli bir fonksiyon göstermektedir. Bu durum gelişmemiş, geleneksel değerlere bağlı toplumlarda kendini daha fazla hissettirir. Fakat gelişmiş toplumlarda din, kurumsal alandan daha çok bireysel boyutta yaşanmaya başlanmış ve farklı nitelikteki dini hareketler oluşmaya başlamıştır. Yani o merkezi konumdaki din bir bakıma etki alanları kısıtlanmış din olgusuna yerini bırakmıştır. Dinin uygulama alanı yani somutlaştığı yer sosyal hayattır. Onu bu hayatın içerisinde çıkaramayız. Din soyut bir olgu iken somutlaşma ya da sosyal hayata geçme sürecinde hitap ettiği toplumda yaşanan sosyal değişmeden etkilenmekte, onun mantığına göre şekillenmektedir. Dinler de bu değişime açıktırlar. İnsanların hayat tarzlarındaki değişimler, ekonomik biçimlerindeki değişimler dini hayatlarına yansımıştır.⁸⁸

Doğu'daki hayat yaşantı ve din, Batı'dan görüldüğü gibi değildir. Batı'daki insanlar, doğu hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olmayıp, kulaktan dolma ve televizyonlarda gördükleri dizi ve filmlerdeki figürler ile Doğu'yu algılamaktadırlar. Buna en önemli örnek olarak Züğürt Ağa, Kibar Feyzo gibi filmler verilebilir.

Doğuda ataerkil geniş aile, aynı zamanda ferdin dünya görüşünü, inanç ve değer sistemlerini de etkilemektedir. Bu gelenekli düzen, çoğu defa kültür sistemimizin nesilden nesile intikalini sağlamada önemli rol oynamakla beraber, grubun kendisini kuşatan kader çemberini kırmasında bazen sert kültür unsurlarını ortaya koyar ki, bu durum gelenekli aile yapısı olarak açıklanmaktadır. Çünkü Türk toplumu 1950'lerden sonra hızlı bir teknolojik değişme içine girmiştir. Yeni yolların yapılması, tarımda makineleşme, iletişim araçlarının yaygınlık kazanması kentten köylere yayılmasına sebep olmuştur. Okullaşma bu süreci büyük çapta etkilemiştir. Böylece, büyük toplumda (şehir merkezlerinde) eski küçük toplum da (köylerde) bu istiladan kurtulamayacaktır. Böyle hallerde eski yapıların hususiyetlerini korumaları son derece güçleşebilir. Bu açıdan eski yapıları fazlaca tahrip etmeden sosyal sisteme yönelik metodolojik araştırmalar kırık alanlarda kalkınma için yeni hızlandırıcı faktörleri devreye koyabilir.⁸⁹

⁸⁸ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 380.

⁸⁹ Türkdöğün, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 314.

Doğu'da bilinçli veya bilinçsiz bir geri bırakılmış olgusu vardır. Batı'daki memurlar için bile zorunlu görev, sürgün yeridir Doğu... Oysa doğu insanının Batı'dakinden tek farkı, bazı olanaklardan yoksunluktur. Ancak son yıllarda yapılan yatırımlar, iletişim teknolojileri ve şehirleşme, Doğu'ya ilişkin bu önyargıları yıkmaktadır.

Aşiretlerin de tüm toplumlarda olduğu gibi din üzerinde etkisi elbette vardır. Aşiret insanı bilinçli olmasa da dinine bağlıdır. Bildiği kadarıyla dinine uygun yaşamaya çalışmaktadır. Özellikle kadınlar arasında dini yaşantı daha fazladır. Son yıllarda açılan Kur'an kursları ile geleneksel dindarlıktan bilinçli dindarlığa geçiş yaşandığı gözlenmektedir. Buna örnek olarak eskiden başta namaz olmak üzere dini kurallar eşlerden öğrenilirken, şimdi kadınlar, eşlerinin kıldıkları namazları beğenmez olmuşlardır.

Türkiye ve İslam dünyasında ise din, birleştirici ve yatıştırıcı bir fonksiyon görmektedir. Bir başka ifadeyle dini duygu ve dini hayat güçlü ve etkili oldukça, çatışma ihtimali zayıflamaktadır. Hiç kuşkusuz bu, "içi boş bir İslam kardeşliği" şeklinde anlaşılmalıdır. Kardeşlerden birinin haklı şikâyeti varsa, diğer bütün kardeşlerinin buna kulak vermesi, onun meşru ve haklı taleplerinin karşılanması yönünde harekete geçmeleri gerekir. Biri ezip diğeri ezilirken kardeşlik büyük anlam ifade etmiyor. Bir başka ifadeyle "Alavere dalavere ve Kürt Mehmet nöbete" kurnazlığını bir kenara bırakmak gerekir. Hak ve talepler sağlanınca din pekiştirici rol oynar ve aslında dinin de ana prensibi herkese hakkının verilmesidir.

Ancak ne yazık ki, dinin itibardan düşürülmesi, dini duygunun şu veya bu sebeple zayıflaması, bu çatışmanın ve yabancılaşmanın artmasının önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Güneydoğu'daki medreselerin çok hızlı bir biçimde 80'lerden itibaren tasfiye edilmesi bunda önemli rol oynamıştır.⁹⁰

2.2.3. Aşalık Düzeninde Sosyal Hayat Üzerinde Dinin Etkisi

Aşiretlerde dini yaşantı ve dini eğitim de ağaya göre şekil alarak biçimlenmekteydi. Çoğu köyde caminin bulunmadığı, camilerin işlevlerini, ağaların

---

⁹⁰ Bulaç, *Kürtler Nereye*, s. 129.

evinin bir odasını mescit olarak tayin ettiği ve bu mescitlerin üstlendiği belirtilmektedir.⁹¹ Bayram yemekleri, teravihler, akşam sohbetleri için bu mescitte toplanılarak, halkın din konusunda bilgilendirilmesi sağlanıyordu. Cami bulunmasa da çevre köylerden imamlar gelerek halka dini hizmet verirdi. Aslında camiden kasıt imamların ikamet ettiği ve yetiştirildiği büyük camiler medreselerdir. Köyde iki imam bulunurdu, biri merkez Ankara'dan atanan, diğeri de o yöreden medresede yetişmiş, halkla daha fazla haşır neşir olan yardımcı imam olarak da nitelendirilebilir. Ağayla birlikte genelde merkezden atanan fahrî imam gezer. Din hemen hemen bütün aşiretlerde çok önemlidir. Medrese imamları bilgi açısından kuvvetli fakat halk çok dini ve dini hükümleri bilmediğinden sorgulayamıyor. İmama itimat var. İmam kıbleyi de değiştirirse sorgulamazlar; dini bilgilerin kulaktan dolma olduğundan doğruyu yanlıştan ayıramazlar. İmam ister istemez ağanın etkisi altında kalır çünkü köyde ağanın izniyle kalır. En büyük maddi destekçisi ağadır. Ve bir toprak, arsa satışı olsa imama pay verilir. O zamanlar halkın dinden anladığı imamın söyledikleri din yani din eşittir imamlar ve ağalar hukuk ve devlet otoritesinin boşluğunu dolduruyorlardı.⁹²

Din eğitimi ise aşiretlere göre farklılık göstermekteydi. Konu ile ilgili olarak Kotan aşiretinden Şevket Naral⁹³, aşirette din eğitime diye bir şeyin söz konusu olmadığını, kulaktan dolma bilgilerle herkes dinini yaşamaya çalışsa da bilinçli bir dini yaşantı olmadığını belirtmekte, benzer şekilde Retkan aşiretinden Kadir Serhat⁹⁴ da aşiretlerinde bilinçli veya sistemli bir dini eğitim olmadığından bahsetmektedir. Köyün imamına dini konularda sonsuz güvenildiğini, halkın dini bilgileri imamdan öğrendiğini açıklamaktadır. Din konusunda herhangi bir sorusu veya sorunu olan imama danışmakta, imamın dediğini sorgulanmadan kabul etmekteydi, halkta bilinçli bir dini yaşantı bulunmuyordu. Bu durumu Kadir Serhat şu örneği vererek açıklamaktadır: Birisi belediye başkanlığına aday olmuştur. Namaz kılmadığı için imam aday olmaması gerektiğini bildirmiştir. Namaza başlayan aday kaybedince namazı bırakmıştır.⁹⁵

⁹¹ Fesih Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁹² Serdar Serhat, 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁹³ Şevket Naral 15.11.2013 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁹⁴ Kadir Serhat, 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁹⁵ Kadir Serhat, 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

Ahmet Hani aşiretinde ise bilinçli bir dini yaşantı mevcuttur. Aşiretin tüm bireyleri dinden ve hükümlerinden haberdardır. Dini tahkiki bir şekilde bilirler. Dini iyi bilen bireyler kıymetlidir. Akait (yani divan) kitabı, Memu Zin kitabı (sünnet- i seniyeeye anlatan roman tarzında bir kitap) okunurdu. Çocuklara camilerde veya medreselerde bu kitaplar bilhassa okutulurdu. Fakir talebe bir aileye (ratıb) yani ısmarlanırdı. Bu aile talebenin günlük yemeğini verirdi, talebeler de yemeklerini alır gelir medresede ortak sofrada yerlerdi. Ramazanda fitre, sadakalar da yine medreseye verilirdi. Aşiretin yüzde doksanı Kur'an okur ve dinine bağlıdır. Din eğitimi iyi olan bireyler aşiretin akıl heyetinde yer alıyorlardı. Aşirete bağlı obalardaki yerleşkelerde de özellikle Hani aşireti mensubu imamlar tercih edilirdi. Oba aşiretleri veya diğer aşiretler kendilerini güç ve soy olarak Hani aşiretiyle aynı kabul ederlerdi fakat dini otoriteden dolayı Hani aşireti diğer obalardan daha güçlü sayılırdı.⁹⁶

Asi aşiretinde ise zeki başarılı çocuklar, dini eğitim almak için yakın köylerdeki medreselere gönderilmektedir. Aşiretin günümüzdeki temsilcilerinden Birsen Kaya konuyu şu şekilde örnekle açıklamıştır: “Asi aşiretinde o zaman "Mele Cemil" yani İmam Cemil eğitim almak için gönderirler. Mele Cemil Hirişo köyünde İmam Abdullah Hani'den dini eğitim alır. Eğitimi tamamladıktan sonra Mele Cemil köyüne geri döner, kendisinin de bizzat yapımında çalıştığı bir cami inşaa edilir. Köy çocukları da burada eğitilir. Ağanın eşi de köyün hanımlarına imamdan öğrendiklerini öğretir. Çocuklar okula gitme yaşı ile birlikte camiye Kur'an okumayı öğrenmeye gider.”⁹⁷

Aşiretlerde dini eğitim ve yaşantının farklı düzeylerde gerçekleştiği, bununda yönlendiricisinin ağa olduğu söylenebilir. Ayrıca dini yaşantı ve eğitim aşiretlerde zamana göre de farklılık göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında din üzerinde baskıların olduğu ve herkesin rahat ve özgürce dinini yaşamadığı belirtilmektedir. Devlet oruç hariç hiçbir dini yaşama ve ibadete izin vermemekte, dini hayatın yaşanmaması hususunda da baskı ve cebir kullanmıştır. Şipkan aşiretinden 90 yaşında olan Mehmet Bedir Bey'in yaşadığı bir olay buna örnek verilebilir; Mehmet Bedir bey; yolda elinde baston, başında takke olduğu için yoldan geçen jandarma

⁹⁶ Cüneyt Kulaz, 12.12.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

⁹⁷ Birsen Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

kızarı bastonuna kırar ve takkesi alır yere atar. Bu olay 27 Mayıs'ta Cemal Gürsel döneminde olmuştur. Dini eğitim gizli verilmekteymiş, Yavuz Sultan Selim'in Patnos'ta yaptırmış olduğu cami, 27 Mayıs döneminde cami kapatılmış ve insanlar girmesin diye içi tamamen at gübresi ile kaplanmıştı. Yine bu dönemde nüfus artışının önüne geçmek için her doğan çocuktan çocuk vergisi alınmaya başlanmış, bu nedenle de insanlar çocuk sayılarını gizli tutmuşlar, çok çocuğu olanlar çocuklarını saklamışlardır.⁹⁸

Din aşiretlerde birleştirici, bütünleştirici bir fonksiyon üstlenmektedir. Aşiretlerde geleneksel dindarlık hâkim olduğu kadar, aşirete göre farklılık gösteren dini yaşantı ve dini eğitim olgusu bulunmaktadır. Tüm ataerkil yapılarda olduğu gibi dini yaşantıda da erkek egemenliği bulunmaktadır. Erkekler önder, kadınların ise neredeyse yeri yoktur.

Kadınlar, aşiretlerde dini kurallar ve dini hükümleri, ibadetleri imamın eşinden öğrenmekte, dini konuda herhangi bir soruları olursa, sorular da imamın eşi aracılığıyla imama sorulmaktadır. Kadınlar ibadetlerinde erkeklere göre daha özenli ve daha dikkatlidirler. İş zamanı zor olsa da namaz kılmaya ve Kur'an okumaya özen gösterirler. Fakat genelde halk duyarak dini öğrendikleri ve okumadıkları için okuma yazma bilmedikleri için genelde imamın söyledikleri ile yetinirler dolayısıyla çok fazla şey bilmezler. Aşiretlerde insanların dine kalbi bağları bilhassa kadınlarda çok kuvvetlidir. Boşanma yok bayan boşanamaz, erkekte boşanamaz. İffet ve namuslu ilgili bir sorun olmadığı sürece erkekte genelde karısından ayrılmaz, fakat çok evlilik vardır, birkaç kere daha üstüne evlenebilir, dört-beş evlilik yapılabilir.⁹⁹ Kızın kimle evleneceğine babası karar verir. Tesettürde inceliklere dikkat edilmez. Geleneksel bir kapalılık olup, kadınlar genelde hep tesettürlüdür. Kadınlar sosyal hayatta ve eğitim hayatında yer almamaktadırlar.

Aşiretlerde din gerçek anlamda yaşandığında kadının statüsünün de doğrudan değiştiği söylenebilir. Çünkü bilinçli bir İslami yaşantı kadına değer vermektedir. Dini bilinç ve yaşantının yüksek olduğu Ahmet Hani aşiretinde medreselerde kadınlar için de bir bölüm bulunmakta, perde arkasından kadınlar dini imamlardan

⁹⁸ Mehmet Bedir, 12.10.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme

⁹⁹ Birsen Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

dinleyip öğrenebilmektedirler, fakat aynı ortamda bulunmaları pek mümkün değildir. Kadınlar genelde evde ev işleriyle uğraşırlar, ekonomik zorluk durumunda ise ev dışında tarlada bağda çalışırdı. Kadınlar Ahmet Hani aşiretinde çok kıymetlidir. Kadına yüksek düzeyde bağlılık ve sadakat vardır. Kadınlar tahkiki olarak tesettürlüdürler. Erkekler kadınların ayak bileklerini bile görmezler. Aşiretin erkekleri de bu tesettürü çok önemserler. Kadınlar da zaten kendiliğinden buna çok dikkat ederler. Geleneksel bir kapalılık değil dini bir kapalılık, özümsemiş bir kapalılık mevcuttur.¹⁰⁰

Görüldüğü üzere, aşirette kadının yerine ilişkin iki farklı tablo ortaya çıkmaktadır. Birincisinde kadının hiç değeri kıymeti yokken, diğerinde kadın çok değerli ve kıymetlidir. Burada ayırt edici unsurun dini bilinç ve yaşantı olduğu, din bilinci arttığında kadına verilen değer de arttığı söylenebilir.

Aşiretlerde ağaların hüküm ve kararlarında da din ön planda gözükmektedir. Ağaların yanında bir akıl heyet bulunur, bu akıl heyet aşiretin ileri gelen ekonomik açıdan güçlü kişilerden oluşurdu. Herhangi bir konuda hüküm vermesi gerektiğinde akıl heyetin fikrine ve köyün imamının fikrine danışıp, kendi vicdanı doğrultusunda hükümler verilmekteydi.

Aşiretlerde, imamlar bile fetva verirken, vaaz ederken ağanın menfaatine pozisyonunu zora sokacak açıklamalar yapmamakta, sorulan konularla ilgili teferruatlı bilgi vermemekteydiler. Karar ve hükümlerde akıl heyet ve imam adeta ağanın kararını onaylar ve sağlamasını yapmaktaydılar. Önemli bir konu hakkındaki karar, imama halkın önünde onaylatılır, çünkü imamın onayladığı bir karar halk tarafından daha çabuk kabul görmektedir. Asi aşireti mensubu Birsen Kaya¹⁰¹ bu durumu şöyle örneklendirerek açıklar; Asi aşiretinde her şey usulüne uygun yapılsa da, imam ağanın tesirindedir. Karar ağanın otoritesini sarsacak şekilde verilmez, yumuşatılır. Halkı kontrol altında tutacak yönde verilir. Yüzde yetmiş civarında orta yol bulunsa da, aksi durumlarda zaman zaman olabilir. Her imam ağanın kararını onaylamayabilir. Eğer imam Ağanın dediği şekilde davranmazsa köyde barınması biraz zordur. Örneğin köydeki iki grup arasında bir anlaşmazlık olur. Ağa kararın

¹⁰⁰ Cüneyt Kulaz, 12.12.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

¹⁰¹ Birsen Kaya, 21.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.

haklının değil de güçlü olan ailenin lehine verilmesini ister. Mele Cemil bunu kabullenmez, ağanın verdiği kararı onaylamaz ve köyü terk eder. Tabi bu örnekteki gibi olaylar nadiren yaşanmaktadır. Genel olarak imamlar ağanın tesirindedirler ve ağanın menfaatine ters düşecek kararlar vermemektedirler.

Aşiret içi ve aşiretler arası yaşanan sorunlar da ağa tarafından çözüme kavuşturulmaktadır. Bu noktada ağanın kişilik özellikleri ön plana çıkar. Ağa dindar bir kişiliğe sahipse, şeri hükümlere göre problemi çözmeye çalışır. Örneğin; konu ile ilgili Ahmet Hani aşireti mensubu Cüneyt Kulaz şunları ifade etmektedir: “Bizim aşiretimizin ağası son derece dindar olup, hem din konusunda bilgili, hem de dini yaşardı. Aşiret içinde yaşanan problemler hakkaniyetle, şeri hükümlere göre çözüme kavuşturulurdu. Yaşanan problemler ağaya getiriliyordu, ağa problemi yanında bulunan akıl heyete danışır, dine kural ve kaidelere göre hükmünü verirdi.” Bu aşirette ağanın dindar olmasının verdiği kararlara yansıdığı görülmektedir.

Ağalık düzeninde, sosyal hayat ağanın dünya görüşü ve yaşam tarzına göre şekillendiği gözlenmektedir.

Günümüze gelindiğinde aşiret ve ağalık sisteminin çözüldüğü görülmektedir. Ancak yine de aşiret mensubu olmak bir statü kazandırmaktadır. Ağaların yerinin kanaat önderlerinin aldığı söylenebilir. Doğuda dini hayat güçlü ve muhafazakar bir yapıyı ortaya koymaktadır. Ancak okullaşma sürecinin yoksulluğun, gelişmemişliğin neticesi olarak fert ile Allah arasındaki iletişime şeyhlik, tarikatçılık gibi, çoğu hallerde İslami normlardan ayrılmış unsurların girmesi, İslami saflığı (püritanizmi) büyük ölçüde etkilemiştir. Bugün bu inanç sistemlerinde, belirli kültür unsurları üfürükçülükten tutun da ferdin yaşantısını etkileyen günlük inanç ve duygularına varıncaya kadar birçok sihri kültür kalıpları, varlıklarını sürdürmektedir.¹⁰²

Şeyh veya hoca tabii toplumsal bir ihtiyacın ürünü olarak teşekkül etmektedir. Şeyh, hoca veya medrese âlimi (mele), sosyal kontrol mekanizmasını sürdürmekte, toplumsal hayatın belli bir düzen ve dirlik içinde sürmesini temin etmektedir. Ancak son bir yüzyılda bu sistemin hem aşiret hem de dini hayat ciddi bir bozulmaya, hatta yozlaşmaya uğradığı söylenebilir. Bu durumda Kürtlerin

¹⁰² Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, s. 314.

yaşadığı bölgenin kaskatı bir aşiret yapısı ve din adamlarının (hoca ve şeyhler) baskısı altında yaşadığı da iddia edilemez.¹⁰³

Din ve tarihin Balkanlar ve Kafkasya’da kışkırtıcı, çatışmayı derinleştirici bir rol oynarken, Kürt meselesinde birleştirici ve yatıştırıcı bir rol oynamaktadır. Balkan ve Kafkas kavimleri tarih boyunca birbirleriyle çatışmışlardır. Kimliğin teşekkül etmesinde söz konusu çatışmalar önemli rol oynamıştır. Aynı etnik kökenden olmalarına karşılık, örneğin Boşnaklar ile Sırpın ayrışmasını sağlayan en önemli amil din’dir. Burada dinler, bir tür “kan veya doku uyumsuzluğu” hükmünde iş görmektedirler. Toplumsal piramidin hem alt tabakalarına hem de tepeye doğru mesafe alındığında çatışmalar yatışmıyor, aksine derinleşmektedir.¹⁰⁴ Ancak Kürt meselesinde durum farklıdır. Din birleştirici ve yatıştırıcı fonksiyon üstlenerek barışçıl bir ortama zemin hazırlamaktadır.

---

¹⁰³ Bulaç, *Kürtler Nereye*, s. 130.

¹⁰⁴ Bulaç, *Kürtler Nereye*, s. 131.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI

A. Din Eğitimi: Aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayatta etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, aşiretlerde din eğitiminin nasıl verildiğinin tespiti önem arz etmektedir. Bunun için katılımcılara özellikle köylerde halka dinin nasıl öğretildiği, buna bağlı olarak dini hüküm ve vecibelerin nasıl uygulandığı sorulmuştur. Aşağıda katılımcıların soru ile ilgili yanıtları yer almaktadır.

Soru 1: Köyde dini eğitim halka nasıl öğretilirdi ve dini hükümler, dini vecibeler nasıl uygulanırdı?

Birsen KAYA: Cami bulunmuyordu ancak ağanın evi büyüktü ve çok odalıydı bir bahçe içinde girişleri ayrı bölmeler, evler vardı. Bu evin bir bölümü mescit olarak kullanılıyordu bayram yemekleri, teravihler, akşam sohbetleri için burada toplanılırdı. Halkın dinle ilgili bilgilendirmeleri akşam sohbetlerinde burada olurdu. Cami bulunmasa da çevre köylerde (buraya Hirişo köyünden) imamlar gelir halka dini hizmet verirdi. Aslında camiden kasıt imamların ikamet ettiği ve yetiştirildiği büyük camiler medreseler. Merkez camilerden atanan imamlar gelir, köyde 1 ila 2 yıl kalır ve bu süre zarfında köy halkına dini hizmet verirdi. Köye gelen bu imama hürmeten köy halkı ona sahip çıkardı, zorluk çekmesin diye iâşe ve tüm geçimi köy halkı ve ağa tarafından karşılanırdı. İmamın birçok ihtiyacını köy halkı ve ağa üstlenirdi. Bu haddizatında verilen bu hizmete müteşekkirlığın ve saygının ifadesidir. Mesela; herkes bir koyun arpa, buğday, peynir ve birçok iâşeyi getirip mutlaka imama verirdi. Öğretmen ve sağlık memurlarının da iâşesi bu şekilde köy halkı tarafından karşılanırdı.

Bazende köyün çocuklarından zeki başarılı ve dini eğitim almaya müsait olanlar yakın köylerdeki medreselere dini eğitim olmak üzere gönderilir. Asi aşiretinde o zaman "Mele Cemil" yani İmam Cemil eğitim almak için gönderirler. Mele Cemil Hirişo köyünde İmam Abdullah Hadi'den dini eğitim alır. Eğitimini tamamladıktan sonra Mele Cemil köyüne geri döner, kendisinin de bizzat yapımında çalıştığı bir cami inşaa edilir. Köy çocukları da burada eğitilir. Ağanın eşi de köyün hanımlarına imamdan öğrendiklerini öğretir. Çocuklar okula gitme yaşı ile birlikte camiye Kur'an okumayı öğrenmeye gider.

Fesih KAYA: Ağanın müstemilatçılara, marabalara tahsis ettiği evleri vardı bunlardan birini imama verirdi. İmam burada kalırdı. Eğitim değil ama örf ve adetlere çok dikkat edilirdi. Halkın eğitimi çok sınırlıydı. Okula en fazla ilkokula kadar gidebiliyorlardı. Çocuklar ilk önce Kur'an kurslarını gönderilir Kur'an öğrenirlerdi. Halkın bilinçlendirilmesi imam tarafından, bayanların eğitimi imamın eşi tarafından yapılır. Çok zeki çocuklar çevre illerdeki medreselere gönderilirdi. Cenazeler de ağa bir hafta kalır organize eder ve misafirleri ağırladı. Ağanın yanında konuşulmaz ve kararlarına karşı olmazdı. Ağa köye Cami yaptırdı. Hamza dede Bursa'ya okumaya gönderiliyor Rus Savaşı çıkınca oraya katılıyor ve şehit düşüyor.

Erciş'in yukarı İrşat köyünde medrese vardı Mele Abdullah Dibu yaptırmış aynı zamanda buranın da imamıymış. İmamlar Bitlis'e bağlı Norşin'de şimdiki adı Güroymak ve Nursina Mele Seyda medresesi (Nursin'de seydanın medresesi) eğitim alıp gelirlermiş. Son dönemde Erciş Karlıyayla köyünde Hoca Ahmet Altun cami ve medresesi öğrenci imam yetiştiriyordu. Halk buralara akıllı, ahlaklı çocuklarını dini eğitim alması için gönderirmiş.

Mehmet BEDİR: Bu aşiretin yapısında da akıl heyet var. Şeriatla hükmediliyor. Ağa her istediğini rahatça yapamıyor. İmam Norşin köyünde medrese eğitimi almış bir imam. İmam rahat ve baskın. Hakkı, doğruyu rahatlıkla söyleyebiliyor ancak bu zaman Cumhuriyet'in ilk yılları ve dini hayat ve ibadet hürriyeti yok. Devlet oruç hariç hiçbir dini yaşama ve ibadete izin vermiyor. Dini hayatın yaşanmaması hususunda da baskı ve cebir kullanıyor. Mesela bizzat Mehmet bey'in yaşadığı bir olay; yolda elinde baston, başında takke olduğu için yoldan geçen jandarma kızar bastonuna kırar ve takkesi alır yere atar. Bu olay 27 Mayıs'ta Cemal Gürsel döneminde oluyor. Dini eğitim gizli veriliyordu hatta o dönemlerde Yavuz Sultan Selim cami yaptırır köyde, Patnos'ta yapılmış. 27 Mayıs döneminde cami kapatılıyor ve içi tamamen at gübresi ile kaplanmış, insanlar girmesin, kullanamasın diye. Çocuk doğumunun, nüfus artışının önüne geçmek için çocuk vergisi alınmaya başlanmış. Bu dönemde çocuk sayıları gizli tutuluyor, çok çocuğu olanlar çocuklarını saklıyor.

Suat AKBAY: Köyde imamlar olurdu biri merkez Ankara'dan atanan, diğeri de o yöreden daha çok müezzin gibi fakat yardımcı imam da daha çok hakla haşır

neşir. Çocukların eğitimi halkın din eğitimi ile daha çok ilgilenir Ağayla birlikte genelde merkezden atanan imam gezer. Asi aşireti diğer bölgelerde bulunan Van'daki aşiretler ile aynı özellikleri gösterir. Din hemen hemen bütün aşiretlerde çok önemli olduğu gibi Asi aşiretinde de çok önemlidir. Halka dini eğitim verilir fakat yine aynı keyfiyette halkta tahkiki bir bilgi yoktur. Kulaktan dolma, çok sorgulama durumu yok. Bayanlar daha çok dine bağlıdır. Problemlerin çözümünde şeriatın kullanıldığı bir sistem var. Töre de etkin. Fakat şeriatın ne kadar etkin kullanıldığı Ağa'nın itikadi durumuyla orantılı. Son sözü ağa söyler. Dini eğitim çocuklara verilir, Kur'an-ı Kerim öğretme gibi. İmamın eşi ise bayanları eğitimini üstlenir.

Kadir SERHAT: Bilinçli veya sistemli bir dini eğitim yoktu. Köyün imamına dini konularda sonsuz güvenilirdi. Halk dini bilgileri imamdan öğrenir, kadınlar ise dini bilgileri eşlerinden ve imamın eşinden öğrenebilirlerdi. Din konusunda herhangi bir sorusu veya sorunu olan imama danışır, imamın dediği sorgulanmadan kabul edilirdi. Ancak halkta bilinçli bir dini yaşantı bulunmuyordu. Örneğin: Birisi belediye başkanlığına aday olmuştur. Namaz kılmadığı için imam aday olmaması gerektiğini bildirmiştir. Namaza başlayan aday, kaybedince namazı bırakmıştır. Toprak alım satımlarında bir miktar imama da pay verilirdi.

Serdar SERHAT: Mele Eser köyün imamı. İmamın her zaman aşiretlerde yeri vardır. Ağalığın yerini şimdilerde kanaat önderleri aldı ve şu zamanda Retkan aşiretinde 4 tane kanaat önderi varsa biri de Kadir Serhat bey'dir. Medrese imamları kuvvetli fakat halk çok dini ve dini hükümleri bilmediğinden sorgulamıyor. İmama itimat var. İmam kibleyi de değiştirse sorgulamazlar dini bilgilerin kulaktan dolma olduğundan doğruyu yanlıştan ayıramazlar. İmam ister istemez ağanın etkisi altında kalır çünkü köyde ağanın izniyle kalır. En büyük maddi destekçisi ağadır. Ve bir toprak, arsa satışı olsa imama pay verilir. O zamanlar halkın dinden anladığı imamın söyledikleri din yani din eşittir imam imamlar ve ağlar hukuk ve devlet otoritesinin boşluğunu dolduruyorlardı onun yanında kanaat önderleri ile birlikte alınan kararlara uyulur. İmam aynı zamanda kanaat önderi hala aile içi veya şirket problemlerinde imam tayin edilir.

Şevket NARAL: Din eğitime diye bir şey söz konusu değildi. Kulaktan dolma bilgilerle herkes dinini yaşamaya çalışsa da bilinçli bir dini yaşantı yoktu. İmamlarda çok bilgili değildi, imamlar devletin eli kolu gibiydiler. İmam kibleyi değiştirse kimse ses çıkarmazdı, halk cahildi. Hayat şartları çok zordu ibadete zaman yoktu.

Cüneyt KULAZ: Aşiretin tüm bireyleri dinden ve hükümlerinden haberdardır. Dini tahkiki bir şekilde bilirler. Dini iyi bilen bireyler kıymetlidir. Akait (yani divan) kitabı, Memazin kitabı (sünnet- i seniyeeye anlatan roman tarzında bir kitap) okunurdu. Çocuklara camilerde veya medreselerde bu kitaplar bilhassa okutulurdu.

Dini eğitimi iyi olan bireyler aşiretin kanaat önderi oluyorlardı. Aşirete mensup obalardaki yerleşkelerde de özellikle Hani aşireti mensubu seçilirdi. Oba işaretleri veya diğer aşiretler kendilerini güç, ve soy olarak aynı kabul ederlerdi fakat dini otorite den dolayı Hani aşireti daha güçlü sayılırdı. Ahmet Hani Aşireti'nin; Doğu Anadolu'da Elazığ, Palo, Şırnak, Cizre, Kuzey Irak, Hakkâri, Van, Ağrı illeri ve çevresinde mensupları vardır.

Aşiretin mottosu: eli açık, Gönlü açık, Sofrası açık.

Köyde medrese vardı, medresenin ihtiyaçları köy halkı tarafından karşılanırdı. Medresede çok ciddi dini ilimler tahsis edilirdi. Küçük yaştaki çocuklara hakâik ve sünnet divanı okutulurdu. Memazin kitabı okutulurdu. Kur'an ı Kerim tilaveti çok ciddi yapılırdı, yine burada da şeriat etkin. Ağanın yanındaki akîl heyet de şeriata bağlı. Ağa dahil bütün köy şeriatla yönetiliyor. Töredense şeriat daha etkin. Son sözü ağa söylüyor fakat ağalar da itikatı çok sağlam bireyler olarak yetiştiriliyor. Medrese vardı, ihtiyaçları halk tarafından karşılanırdı. Fakir talebe bir aileye (ratıb) yani ısmarlanırdı. Talebenin günlük yemeğini verirdi, talebelerde yemeklerini alır gelir medresede ortak sofrada yerlerdi. Ramazanda fitre, sadakalar da yine medreseye verilirdi. Ağa dine bağlı, din rahat hükmediyor, rahat uygulanıyor. Kız kaçırın ağaya sığınır ister tanısın tanımasın karşı tarafı razı ederdi. Olmazsa evlendirir sahip çıkardı. Ağa'nın divanı vardır ve orada toplanılır. Yüzde 90 insanlar bay bayanlar Kur'an okur ve dine bağlı kalmıştır.

YORUM: Dini eğitim aşiretlere göre farklılık göstermektedir. Bazı aşiretler Ahmet Hani aşireti gibi dini bilgi, dini şuur ve dini yaşantı oldukça bilinçli bir şekilde yapılırken, diğer aşiretlerde imamın tekelinde kaldığı görülüyor. Asi aşiretinde imamlar gerçekten bilgili, medrese eğitimi almış kişilerden oluşurken, Retkan ve Kotan aşiretinde, imamda din konusunda çok bilgili değildir. Ancak din konusunda yetkili merci imamdır. Dini hüküm ve vecibeler imamdan öğrenilmekte, kadınlar ise imamın eşinden dini bilgileri öğrenmektedirler. Asi aşiretinde din eğitimi için çocukların çevre illere gönderilmesi, dine bağlılığı ve dine verilen değeri göstermektedir.

B. Aşirette Karar Mekanizması: Aşiret ve ağalık düzeninde dinin sosyal hayatta etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, aşiretlerde karar mekanizmasının nasıl işlediğinin açıklanması gerekli görülmüştür. Bunun için katılımcılara özellikle ağanın nasıl ve neye dayalı olarak hüküm verdiği sorulmuştur. Aşağıda katılımcıların soru ile ilgili yanıtları yer almaktadır.

Soru 2: Ağa hüküm verirken nasıl ve neye dayalı verir?

Birsen KAYA: Ağa hükmünü şeriata göre verir. Töre haddizatında birçok hükmü itibariyle şeriattan uzak anlık duygu ve beklentileri cevaplayacak şekle bürünmüştür. Ağanın yanında bir akil heyet bulunur. Ağa onlara da danışır fakat son sözü ağa söyler. Ağa ne derse o olur.

Fesih KAYA: İmamlar fetva verirken, vaaz ederken onun menfaatine pozisyonunu zora sokacak açıklamalar yapmazdı ve sorulan konularla ilgili teferruatlı bilgi vermezlerdi.

Mehmet BEDİR: Bu dönemde artık yavaş yavaş halkını kuruyan, halkıyla var olan ağalıktan artık toprak ağalığına doğru geçiş başlıyor. Şeriattan ziyade töre (referansı kendisinde gizli) bir hukuk sistemi getiriliyor. Aslında töre menşei itibariyle şeriattan çıkmıştır, genelde Kürtlerin Kürt aşiretlerinin yüzde 98 İslamiyet'i kabul etmiştir fakat yazılı bir metni bulunmadığından dolayı daha sonra ağaların mahiyeti değiştikçe töre artık ağanın keyfine göre bir şekil almıştır. Köyde, topraklar da, topraklar içindeki insanlar da benim malımdır algısı baş gösteriyor. Malum Mehmet amca 90 yaşında ve ağacı sisteminin tüm evrimine şahitlik etmiştir.

Suat AKBAY: Kemal ağası asi aşiretinin en büyük ağası. Onun da yanında akıl bir heyet ve imam vardır. ama en son söz yine de ağa söyler. imam da var o da çok etkin değil. İmamlar daha çoktan dini eğitimiyle ilgilenir. Doğum, ölüm, düğün gibi uygulamalarla da ilgilenir.

Kadir SERHAT: Ağa hükümlerinin verirken, başta köy imamı ve akıl heyetin fikrini alır, aldığı fikirler kendi görüşü doğrultusunda uygular, değilse menfaatleri doğrultusunda hükmünü verir.

Serdar SERHAT: Ağa hüküm verirken, köydeki imamın ve akıl heyetin fikrini alsa da, yine kendi menfaatleri doğrultusunda kararlar alır.

Şevket NARAL: Ağa hükümlerini, töreye ve kendi vicdanına göre veriyordu.

Cüneyt KULAZ: Ağanın yanında bir akıl heyet bulunur, öncelikle hükümlerde akıl heyetin görüşü alınır, alınan görüşlerin şeriat açısından uygunluğu imama sorulur, ancak ağanın menfaatine ters düşmeyecek şekilde hükümler karara bağlanırdı.

YORUM: Alınan yanıtlardan Ağa'nın bir karar merci olduğu ve bu kararı kendi vicdanına göre verdiği anlaşılmaktadır. Ancak ağanın dine bağlılığı ve dini yönü ağır basıyorsa, karar ve hükümlerinde imamın görüşlerine ve dini kaidelere önem verdiği, ancak yine de menfaatlerini gözettiği ortaya çıkmaktadır.

C. Ağanın Nitelikleri ve Karar Verme Sistemi: Aşiretlerde ağaların lider konumunda bulunduğu, adeta aşiretin sahipliğini yaptığı daha öncede belirtilmişti. Bu kadar aşiret mensupları üzerinde etkili olan ağanın nitelikleri ve nasıl hüküm verdiğinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bunun için katılımcılara ağanın nitelikleri ve nasıl hüküm verdiği sorulmuştur. Aşağıda katılımcıların soru ile ilgili yanıtları yer almaktadır.

Soru 3: Ağanın niteliği nasıldır ve nasıl hüküm verir?

Birsen KAYA: Ağa eğitim ve ufuk olarak nispeten köy halkının önündedir. Türkçe bilir ve devlet erkanı ile jandarmayla çok rahat iletişime geçer. Kararı verir fakat şeriata bağlıdır ne kadar bağlı olduğu da Ağa'nın imanının derecesine fakat bir

akıl heyet vardır hükmü bir manada hem teyit eden hem de sağlamasını yapan. Bunlar köyün ileri gelenleri ve zenginleridir. En sonunda imama halkın önünde karar onaylatılır halkta daha çabuk kabul görmesi için. Aşı Aşiretinde de her şey usulüne uygun yapılırsa da, iman ağasının tesirindedir. Karar ağasının otoritesini sarsacak şekilde verilmez. Yumuşatılır. halkı kontrol altında tutacak yönde verilir. Fakat her imam bu durumu kabullenmez yüzde 70 civarında orta yol bulunsa da imamla ağa'nın arasında mele cemil öyle değildir. Medresede eğitim almış imamların birçoğu böyle değildir. Eğer iman Ağasının dediği şekilde davranmazsa köyde barınması biraz zordur. Mele cemil de bu şekilde bir anlaşmazlık olur. Köydeki iki grup arasında bir anlaşmazlık olur. Ağa kararın haklının değil de güçlü olan ailenin lehine verilmesini ister. Mele Cemil bunu kabullenmez, ağasının verdiği kararı onaylamaz ve köyü terk eder.

Fesih KAYA: Halkın çok gelişmesini istemiyor düzeninin bozulmaması için. Belli bir görev dağılımı var, idare edilmesi gereken bir grup insan var ama haddinden ağa da çok eğitim almış birisi değil ağa çocuğu olduğu için ağa oluyor. Bu nedenle halkın çok gözünün açılmaması için çok her şeyi öğrenmelerini desteklemiyor. Çok sert toprak ağası değil, halkını görüp gözetken, adaleti sağlamaya çalışan bir ağa. Nahiye müdürünü ağalar idare eder onlarla iletişime geçerler, Ağa onlarla Türkçe konuşurdu ve onları çok güzel ağırlarlardı ve halkı bir şey olmadan, halk irrite olmadan rahatsız olmadan onları gönderirlerdi.

Mehmet BEDİR: Ağalar sonradan ağa değil, babadan oğula geçen sistem içerisinde ağa oluyorlardı. Ağanın imkanları halkın ötesinde olduğu için çocukları da ekonomik açıdan halkın önünde yetişiyorlardı. Ağa oldukları zamanda ekonomik ve toprak açısından zengin oluyorlardı ve güçlerini bu ekonomik güçten alıyorlardı. Halk bilinçsiz ancak dinine bağlı. Ağa'nın da dini yönü ağır basıp, kararlarında imamın fikrini mutlaka alıp, kararlarının dine uygun olmasına özen gösteriyor görünürdü.

Suat AKBAY: Köyün ağası Kemal ağa dindar, her gün Kur'an'ı okur dini hükümlerle amel eder, bu yüzden halkın teveccühünü kazanır. İtimat ederler hükümlerine. En son sözü ağa söyler ve halk da kabul bulur, çünkü ağa'nın dindar olduğunu halk kanaat getirmiştir. Zaten halkın çok büyük itiraz hakkı da yoktur haddizatında, fakat ufak tefek isyanlar yada başkaldırmalar da bu yüzden çıkmaz.

Kadir SERHAT: Ağa son söz sahibi, sözleri hüküm niteliğinde, asla kararına karşı çıkılmaz. Adeta diktatör. Kararlarını gaddarca vermekte. Çok dinine bağlı değil, gücünü ekonomik güçten alır. Dediği dediktir. Hükümlerini kafasına göre verir.

Serdar SERHAT: Töre çok etkin. Ağa eleştirilemez, kararına karışamaz. İsa ağa biraz gaddarmış; öldürmek, insan öldürmek çok kolay. Verdiği hükümden idam bile olsa asla vazgeçmezmiş. Hamidiye alaylarından kumandanlık yapmış olan İsa Ağa çok dindar değil namazlarını düzenli kılmaz. Erken yaşta trafik kazasında vefat eder ve hasta yatağında dine yönelmediği pişman olduğunu söyler, oğullarını dine bağlılığı nasihat eder. Şöyle bir not düşer; insanlarda dine karşı kalbi kuvvetli bağ var. Bu bölgede AKP'nin aldığı Kürt oyları da İslami duruş a bağlıyor.

Şevket NARAL: Ağamız hepimize hakim değildi, baskıcı değildi, ağaya bağlılık kalptendi. Diğer bir ifade ile ağamız toprak ağası değildi.. Ekonomik gücü ve aklı selim birisiydi. Ağa ne kadar yedirirse, ne kadar çok eli açıksa o kadar sevilirdi. Hükümlerini yanında bulunan aşiretin önde gelenlerine danışsa da son kararı vicdanına göre kendisi verirdi.

Cüneyt KULAZ: Ağa aşiretin ve aşiret üyelerinin sahibi niteliindedir. Aşiret üyeleri ağanın sözünden çıkamaz, ağanın kararlarına boyun eğip, Ağa'yı asla eleştiremezler.

YORUM: Alınan yanıtlardan ağaların diğer aşiret üyelerine göre daha bilgili, daha eğitilmiş, aşiret üyelerinin bilgi ve bilinç düzeyiyle önde olan kişiler olduğu görülmektedir. Ayrıca babadan oğula devam eden ağılık sisteminde, ağalar güçlerinin ekonomik güçlerinden almakta ve halka ne kadar, yedirip, içirirse o düzeyde sevgi ve bağlılık görmektedirler. Ağılık sisteminde Ağaların asla eleştirilmediği, karşı çıkılmadığı görülmektedir. Ağaların hükümlerinde yanında bulunan akil heyetin görüşlerine başvursa da son karar merciinin kendisi olduğu söylenebilir.

D. Aşiretlerde Kadın ve Dini Hayatları: Aşiret mensuplarını, ağalarını doğuran yetiştiren bireyler olarak kadınların aşiretteki yerleri ve dini yaşantılarının bilinmesi gerekmektedir. Bunun için katılımcılara aşirette kadınların yeri ve dini yaşantıları sorulmuştur. Aşağıda katılımcıların soru ile ilgili yanıtları yer almaktadır.

Soru 4: Bayanların aşiretteki yeri ve dini hayatları nasıldır?

Birsen KAYA: Bayanlar dini kuralları ve dini hükümleri, ibadetleri imamın eşinden öğrenir, sorular da imamın eşi aracılığıyla sorulur. Bayanlar ibadetlerinde daha dikkatlidir. İş zamanı zor olsa da namaz kılmaya ve Kur'an okumaya özen gösterirler. Fakat genelde halk duyarak dini öğrendikleri için okumadıkları için okuma yazma bilmedikleri için genelde imamın söyledikleri ile yetinirler dolayısıyla çok fazla şey bilmezler. Halkta, Kürt halkında aşiretlerde insanların dine kalbi bağları bilhassa bayanların çok kuvvetlidir. Boşanma yok bayan boşanamaz erkekte boşanamaz. İffet ve namuslu ilgili bir sorun olmadığı sürece erkekte genelde karısından ayrılmaz fakat çok evlilik vardır birkaç kere daha üstüne evlenebilir 4-5 evlilik yapabilir. Kızın kimle evleneceğine baba karar verir. Tesettürde inceliklere dikkat edilmez. Geleneksel bir kapalıdır. Bayanlar genelde hep tesettürlüdür. Bayanlar sosyal hayatta ve eğitim hayatında yoklar.

Fesih KAYA: Boşanma yok kadın etkin değil kararı fikirlere hiç hükmünde.

Mehmet BEDİR: Kadınlar aşirette hep en son planda kalmıştır. Evin işlerini yapan, çocuklara bakan, ancak söz hakkı olmayan kişilerdir kadınlar. Din açısından dinlerine bağlı olsalar da bilinçli bir dini yaşantı yoktur. Din adına bildiklerini ya eşlerinden veya imamın karısından öğrenmişlerdir. Ancak din adına bildiklerini uygulama çabasındadırlar.

Suat AKBAY: Kadın anadır, çocukların anasıdır, ancak toplumda değeri yoktur. Eşlerini seçemezler, ağa kimle derse onla evlenirler, seslerini çıkaramazlar, kulaktan dolma dini bilgileri vardır, bildikleri kadarıyla dinlerini yaşamaya çalışırlar.

Kadir SERHAT: Kadının yeri aşirette yok. Kadınlar çocuk doğurur. Ev işlerini yaparlar. Erkeklerin yanında yemek yemezler, aynı sofraya oturmazlar. Dine gönülden bağlılıkları vardır. Ancak dini bilgileri kulaktan dolma ve eşlerinden öğrendikleri kadardır.

Serdar SERHAT: Bu aşirette de diğer aşiretler de olduğu gibi boşanma yok kadın boşanamıyor kadınlar eşlerinin ve büyüklerinin yanında yemek yemezler çocukları büyüklerinin yanında sevmez.

Şevket NARAL: Kadınlar hiç bir şeyde yoktu, hakları hukukları yoktu, kadınlar cahildi. Kadının yeri yoktu denilebilir. Kadınlar sürekli olarak evde ve tarlada çalışıyorlardı.

Cüneyt KULAZ: Medreselerde kadınlar için de bir bölüm var perde arkasında dini imamlardan dinleyip öğreniyorlar fakat aynı ortamda bulunmaları pek mümkün değil, kadınlar genelde evde ev işlerinde. ekonomik zorluk olunca çalışırdı yani tarlada bağda çalışırdı. Kadın çok kıymetlidir. Kadına bağlılık ve sadakat vardır, çok da fazlaymış kadına bağlılık ve sadakat. Kadınlar tahkiki olarak tesettürlüler. Erkekler ayak bileklerini bile görmezler. Erkekler bu tesettürü çok önemserler. Kadınlar da zaten kendiliğinden buna çok dikkat ederler. Geleneksel bir kapalılık değil dini bir kapalılık, özümsemiş bir kapalılık mevcut.

YORUM: Alınan yanıtlardan aşiretlere kadınların yerinin olmadığı, asla kadınlara söz verilmediği, aşiretin istediği kişiyle evlenen kadının evde ve tarlada iş yaparak zamanını geçirdiği görülmüştür.

E: Aşiretlerde Toplumsal Ritüeller: Tüm topluluk yapılarında olduğu gibi aşiretlerde de doğum ve ölümlerde uygulanan ritüeller bulunmaktadır. Bu ritüeller, topluluğun dini inanç ve yaşantılarına göre şekillenmektedir. Aşiret ve ağalık düzeninde doğum ve ölüm ritüellerinin nasıl yapıldığına sair katılımcılara soru sorulmuştur. Aşağıda katılımcıların soru ile ilgili yanıtları yer almaktadır.

Soru 5: Doğum ve ölüm ritüelleri nasıl yapılır?

Birsen KAYA: Dini ritüeller göre yapılır. İman mevtayı yıkar ve cenaze namazı kılınır ve dualar eşliğinde gömülür. Aşirette cenazeye iştirak çok önemlidir. Gelen çok olduğu için evde ağırlandı. Evin yakınında büyük bir çadır kurulur ve gün boyu burada yemek ve çay ikram edilir. Çadırdaki sadece erkekler olur. Bayanlar evde ağırlandı. Gelenler ev sahibine kolaylık olsun diye bir çuval şeker, un ,pirinç getirir ya da belli bir miktar para bırakılır. Bu çadır 15- 20 gün kadar devam eder. Başka bir dini ritüel yoktur. 40.gününde de mevlit okutulur. Doğumun ise özel bir dini ritüeli yoktur. Geleneksel olarak bebeğin kulağına ezan okunur ve ismi verilir, daha sonra emzirilir genelde adetler etkin olarak uygulanır.

Fesih KAYA: Doğum için dini bir ritüel yoktu, sadece çocuk doğduğunda kulağına ezan okunarak adı verilirdi. Bunu da genellikle ailenin en büyük erkeği yapardı. Ölü evine ayrı bir önem verilir, ölen kişiyi ailesinin yanında olmaya özen gösterilirdi. Cenaze için çadırlar kurulur, erkek gelenler çadırda bayanlar evlerde ağırlandı. Ölü evinde 7 gün akşamları Kur'an okunur, 40. Gün de mevlit okutulurdu. Bu mevlit yemekli olup, gelenler ağırlandı.

Mehmet BEDİR: Doğumdan çok ritüellerde ölüm ön plana çıkmaktaydı. Ölüm anında kişinin yanında Kur'an okunur, ölmeden önce ağzına su verilirdi. Ölen erkeğe imam tarafından kadınsa imamın karısı tarafından yıkanıp kefenlenirdi. Öğle veya ikindi namazında, cenaze namazı kılınıp, mezarlığa defnedilirdi. Genellikle 40 gün yas tutulup, bu sırada düğün vs. yapılmazdı. 40 gün boyunca cenaze evinde yatsıdan sonra toplanılıp Kur'an okunur, 40. Gün mevlit okunarak yemek verilirdi. Doğum ise daha sıradandı, bebek doğduktan sonra ilenin erkek büyüğü tarafından ismi konulurdu.

Suat AKBAY: Cenazelerde erkekler ön planda olup, kadınlar arka planda evde kalırlar. Cenaze namazlarına sadece erkekler katılır, sesli şekilde ağıt yakılmazdı. Ölen erkek kişi köyün imamı tarafından yıkanır, kefenlenirdi, cenaze namazına katılım çok öneliydi. Başta ağa olmak üzere, sağlıklı tüm erkekler cenaze namazına katılım gösterirlerdi. Taziyeler köy divanında kabul edilirdi. Kırk güne kadar divanda ölü için Kur'anlar okunur, salavatlar getirilirdi. Kırkıncı gün ise ölü için 40 mevlidi okutulmaktaydı. Doğum için özel bir ritüel yoktu.

Kadir SERHAT: Erkek çocuk doğmuşsa, tüm aşiretin bundan haberi olurdu. Doğuma özel bir ritüel olmamakla birlikte, aile büyüğü tarafından doğan çocuğun adı kulağın ezan okunarak konulurdu. Ölümlere daha fazla önem verilirdi. Ağa ölünün ailesine taziye de bulur ve cenaze namazına en önde katılırdı. Cenazenin yakınları tarafından yemekler yapılır, taziyeye gelenlerin karnı doyurulurdu. Ölüden belirli bir süre geçmeden aşiret içerisinde düğün dernek yapılmazdı.

Serdar SERHAT: Doğumdan ziyade aşirette ölüm daha önemliydi. Doğum daha sıradandı. Erkek çocuk doğmuşsa tüm aşiretin bundan haberi olur, kız çocuklarından ise aile dışında pek haberi olan olmazdı. Ölü evine aşiret üyeleri tarafından yemekler yapılarak getirilirdi. Bu yemekler taziyeye gelenlere yedirilirdi.

Ağa cenazelere taziyeye önem verir, cenazenin ailesine taziyede bulur ve cenaze namazında en önde yer alırdı. Cenazenin ardından Kur'an okunur, bir müddet yas tutulur, yas esnasında düğün dernek kurulmazdı.

Şevket NARAL: Doğum ve ölüme ilişkin farklı bir ritüel yoktu. Bebek doğduğunda, evin büyüğü tarafından kulağına ezan okunarak ismi verilirdi. Ölümde de ölü ailesinin evine gidilerek başsağlığı dilenirdi, aileye yakın olanlar ölü evine yemek yapar getirirlerdi. Ağa cenaze namazına en önde katılır ve taziyelerin kabulünde ailenin yanında olurdu.

Cüneyt KULAZ: Taziye kutlamaları için ikinci adamların yani kanaat önderlerinin divan haneleri kullanılıyor. Medrese ve cami yapılmış olmasına rağmen ayak için karşı çıkılırdı ve kanaat önderleri karşısında dururlar doğanın ceremesini çeker ama yine de karşı dururlardı şeriatın önüne geçilmesine asla izin verilmezdi. Taziye, yas dönemi daha farklıydı. Kur'an çok okunurdu. Sünnette, ölüm anlatılırdı? Hüzne sahiplenme vardı. Düğünlerde herkes eğlenirken, heyecanlı geçirdi. Haremlik selamlık vardı. İmam nikâhı kıyılır ve camide yapılırdı nikâh. Düğünle beraber nikâh kıyılır.

YORUM: Doğum ve ölüm ritüelleri tüm aşiretlerde benzer özellikler göstermektedir. Tüm aşiretlerde doğumdan daha fazla ölüme önem verilmektedir. Doğumlarda ise erkek çocuk gurur verici olup, doğumdan tüm aşiret haberdar edilmektedir. Kız çocuklarının doğumundan kimsenin haberdar edilmemesi, kızların değersiz olduğunun da göstergesidir. Ölümde ölü yakınlarına başsağlığı dilenmekte, Ağa cenaze ve taziyeye katılmaktadır. Taziyeye gelen misafirler için ölü yakınları tarafından yemekler ikram edilmektedir.

F. Aşiret İçinde Problemlerin Çözümü: Bireylerin oluşturduğu gerek ilkel gerekse en modern toplum yapılarında olduğu gibi aşiret ve ağalık düzeninde zaman zaman problemlerin yaşanması olağandır. Yaşanan bu problemlerin ne şekilde çözüme kavuşturulduğuna dair katılımcılara soru yöneltilmiş ve alınan yanıtlar aşağıda sunulmuştur.

Soru 6: Aşiret içinde problemler nasıl çözülür?

Birsen KAYA: Şer'i kurallar uygulanır. Her iki taraftan da sözü geçenler gelir ve ağa ile imamın huzurunda konuşulur ve karar verilir. Son söz Ağa'nındır. Fakat Ağa'nın otoritesini korumak ve halkın idare edebilmesi için her iki tarafı da gözetmelidir. Mal ve can hususlarında kısa uygulanır.

Fesih KAYA: Fesih Kaya ağa oğlu olduğu için olaylara daha yakın tanıklık eder. Erkek çocuk olduğu için ağalık sistemine daha hâkimdir. Çünkü babası ağa olduğu için ağalık sistemi devam etseydi, kendisi ağa olacaktı. Ancak şu an ağalık Asi aşireti için geçerli değildir.

Aşiret içerisindeki problemler ağaya getirilir. Hak alacak verecek ise mutlaka ağa tarafından çözüme kavuşturulur. Ancak ağa tek başına değildir. Yanında genellikle köyün imamı ve sağ kolu olarak nitelendirebileceğimiz bir kişi bulunur. Kararlarında bu kişilere danışır, ancak son kararı kendisi verir. Bu kararda şeri hükümleri göz önünde bulundurur. Ağanın sözünden asla geri dönülmez.

Mehmet BEDİR: Mehmet Bedir 95 yaşında olduğu için ağalık sisteminin işleyişinin eski dönemlerine de tanıklık etmiştir. Konu hakkında şunları belirtmiştir: Problemlerin çözümünde ağaya gidilirdi. İlk dönemlerde sıkıyönetim olduğu için din baskı altındaydı, ağa dini konuları açıkça dile getirmekten çekinirdi. Bundan dolayı da din değil, töre kuralları hükümlerinde daha geçerliydi.

Örneğin; 27 Mayıs döneminde dışarıda başımda takkem, elimde bastonumla yürürken, zabıtalardan gelerek, bastonumu kırdılar, takkemi fırlatarak, beni azarlamıştı. Böyle bir ortamda da Ağa hükümlerinde dine atıf yapamıyordum. Ancak kararı yine ağa veriyordu.

Suat AKBAY: Asi aşiretinin ağası Kemal ağanın en küçük oğludur. Ağa adaletli ve hakkaniyetli bir insan olduğu için hükümlerinde bu değerleri göz önünde bulundurur, dine ters düşmeyecek kararlar vermeye çalışırdı, ancak aşiretin menfaatleri korur, güncel konjektöre uygun kararlar verirdi.

Kadir SERHAT: Aşiret içinde problemleri Ağa çözerdi. Ağa hep haklı olan tarafın yanında olur, haksız olan tarafa çok gaddarca cezalar verirdi. Örneğin konu

hırsızlıksa, hırsızdan çaldığı şeyleri geri vermesi istenir. Hatta fazlasıyla... Yine de hırsız cezadan kurtulamaz, şiddetli fiziksel cezaya uğrardı.

Serdar SERHAT: İsa Ağa çok sert bir mizaca sahip olup, despot olarak nitelendirilirdi. Kararlarında şeri hükümleri göz önünde bulundurmazdı. Despotça kararlar alırdı. Örneğin köyde yaşanan bir hırsızlık olayında hırsız soyup, koyun postuna sarıp köyün içinde yürütmüştür. Koyunları da hırsızdan alıp, sahibine teslim etmiştir. Kararlarında hakkı gözetmekte, ancak uygulamaları çok katıydı. Karar merci sadece kendisiydi.

Şevket NARAL: Aşiret içinde yaşanan bir problemin çözümü için Ağa'ya gidilir, Ağa iki tarafı da dinler, adaletli bir şekilde problemi vicdanının sesini dinleyerek çözmeye çalışırdı.

Cüneyt KULAZ: Bizim aşiretimizin ağası son derece dindar olup, hem din konusunda bilgili, hem de dini yaşardı. Aşiret içinde yaşanan problemler hakkaniyetle, şeri hükümlere göre çözüme kavuşturulurdu. Yaşanan problemler ağaya getiriliyordu, ağa problemi yanında bulunan akıl heyete danışır, dine kural ve kaidelere göre hükmünü verirdi.

YORUM: Aşiret içerisindeki problemler tüm aşiretlerde benzer şekilde çözüme kavuşturulmakta, ancak verilen cezalarda Ağa'nın kişilik özellikleri cezaya yansımaktadır. Ağa gaddar biriye verilen cezalarda gaddarca olmaktadır. Problemin tarafları bir araya gelerek, sorun Ağa'ya bildirilmekte, Ağa ne karar verirse iki tarafta bu karar uymaktadır. Buradan Ağa'nın aşiretlerde karar merci olduğu kadar, yaptırım gücünün de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ağa'nın sözü üzerine asla söz söylenilmemektedir.

G. Kan Davaları ve Aşiretler Arası Problemler: Günümüzde bile aşiretler arası problem denildiğinde akla ilk gelen konu kan davalarıdır. Kan davaları geçmişten günümüze kadar süregelen, günümüzde az da olsa hala varlığını koruyan aşiretler arası önemli bir problemdir. Kan davasının dışında aşiretler arasında zaman zaman farklı konularda problemlerin yaşandığı bilinmektedir. Araştırmada katılımcılara aşiret ve ağalık düzeninde kan davaları ve aşiretler arası problemlerin

nasıl çözüme kavuşturuldu, sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar aşağıda sunulmuştur.

Soru 7: Kan davaları ve aşiretler arası problem nasıl çözüme kavuşturulurdu?

Birsen KAYA: Bu tür problemlerin çözümünde ağalar ve imamlar bir araya gelir hüküm verilir. İmama onaylatılır. Fakat öldürülen bir Ağaca, verilen zarar büyükse daha sert kurallar uygulanır. Mesela; aşiretler arası çekememezlik de olur. Asi aşireti doğuda farklı illerde yaşayan bir aşiret. Sadece bine yakını Erciş Çilkani/Kırkpınar köyünde yaşıyor. Asıl aşiret ağası Cemal ağadır. Merhuri Aşireti tarafından öldürülür. Cemal ağa devlet erkani tarafından da hürmet ve saygı gören hatırı sayılır, basiretli bir ağadır. Bu durumu çekemeyen Merhuri Aşireti Cemal ağayı öldürürler. Buna karşılık Merhurilerden 25 kişi öldürülür ve yine de nihayet bulmaz. O dönemde bu olay Kenan Evren tarafından bizzat halledilir. Barıştırılırlar ve olay kapanır. Fakat öldürülen bir aşiret mensubu işte ağlar ve imamlar hüküm verir ve olay hallolur. Çok büyümez ve uzamaz.

Fesih KAYA: Aşiretler arası sorunlarda töre baskındı. Örneğin kan davalarında birebir, kana kan hükmü uygulanırdı. Fakat öldürülen kişi ağaysa veya ağaya yakın biriye, bire beş, bire on, bire yirmi gibi kişilerin kanı dökülürdü ve bu tür kan davalarının sonu gelmezdi. Ancak öldürülen kişi aşiretin herhangi bir üyesi ise, kanakan, para veya berdel yoluyla çözüme kavuşturulurdu.

Mehmet BEDİR: Kan davaları genel olarak kanakan yöntemiyle çözüme kavuşturulurdu. Aşiretten normal bir kişi öldürülürse, kısas yapılarak, karşı taraftan birisi öldürülüyordu. Veya karşı tarafın razı olacağı büyük miktar para ödeniyordu, diğer bir çözüm olarak da öldüren kişinin ailesinden bir kız alınırdı. Yaşanan hırsızlık gibi olaylarda çalınan mal iade ediliyordu. İade edilmezse, hırsız bunu canıyla ödüyordu, ya da iki aşiret arasındaysa, bu sorundan dolayı hırsızın aşireti zarar görebilirdi. Ağa bu tür olaylarda karşı tarafı (alacaklı) gözeterek çözüme ulaşırdı.

Suat AKBAY: Aşiretler arası sorunlarda iki aşiretin ağası ve aşiretin imamları başta olmak üzere, akil heyetler bir araya gelirlerdi. Hep birlikte ortamı yumuşatarak, daha fazla kişi ölmeden sorunlar çözüme kavuşturulurdu.

Kadir SERHAT: Kan davalarının çözümü karşı taraftan birinin kanının alınması ile çözüldü. Bu konuda töre çok etkindi, öldürülen kişi aşiretin herhangi bir üyesi değil de Ağa veya Ağa'nın yakınlarından biriye, bir beş, bire on, bire yirmi gibi karşı aşiretin kanının dökülmesi istenir ve bu doğrultuda görevlendirilen kişilerce bu kişilerin canı alınır. Aşiretler arası kan davası dışındaki sorunlarda ise iki aşiretin önde gelenleri görüşür, bu görüşmeler neticesinde sorunlar çözüme kavuşturulurdu.

Serdar SERHAT: Kan davalarında birebir kanakan hükmü verilerek, töre uygulanırdı. Ölen kişi ağanın ailesindense bire beş, bire on gibi kişinin ölçmesi hükmü verilirdi. Aşiretler arası sorunlarda da iki aşiret arası karşılıklı görüşmelerle sorunlar çözülmeye çalışılırdı.

Şevket NARAL: Kan davalarında aşiretin büyükleri bir araya geliyordu ve hükmü veriyorlardı, Bu da genellikle kana kan gibiydi. Aşiretler arasında yaşanan problemlerde, her iki aşiretin önde gelenleri bir araya gelerek, ortak nokta bulunarak çözüme ulaşırdı.

Cüneyt KULAZ: Bizim aşiretimiz dinine bağlı bir aşiret olduğu için kan davalarına pek rastlanmazdı. Diğer hukuki durumlarda şeri hükümler uygulanırdı. Aşiretler arasında da problem pek yaşanmazdı.

YORUM: Kan davası tüm aşiretlerde genellikle kana kan şeklinde çözüme kavuşturulmakta, çok nadirde olsa bir bedel ödenerek kan davasından vazgeçilebilmektedir. Ancak öldürülen kişi ağa veya ağanın yakınlarından biri ise bire bir değil, bire beş, hatta bire yirmi gibi karşı taraftan kişilerin canının alınmasıyla kan davalarının çözümlenmesidir. Burada dini değil, törenin çok etkin olduğu görülmektedir. İslam dininde kısasa kısas uygulaması bulunmakta ancak, fazlasına dair bir hükmün olmadığı bilinmektedir. Berdel de kan davasının son bulmasında uygulanan bir yöntemdir. Burada dikkat çeken dini yaşantının yüksek olduğu aşiretlerde kan davasının pek yaşanmadığı ve aşiretler arası sorunların şeri

hükümlere göre çözümlendiğidir. Bu noktada dini birleştirici ve yapıcı yönünün ortaya çıktığı söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihin en temel prensibi, tarihi olayları; kendi zaman ve zeminin şartlarına göre değerlendirmektir. Aşiret ve ağalık olgusu da kendi zamanın şartlarına göre değerlendirilmelidir.

Bu araştırmanın üzerinde durduğu zaman dilimi cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadarki süreçtir. Röportaj yapılan en yaşlı aşiret bireyi 93 yaşındadır. O zamanlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılması, milli mücadele ve cumhuriyetin kurulması gibi sancılı süreçlerdir. Bu süreçten aşiretlerde nasibini almıştır. Bunun birçok sebeplerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Ağalık sisteminin “saltanat sistemine” benzemesi
- Ağanın varisi genelde oğlu ya da kardeşidir.
- Ağaların belli bir eğitiminin olmaması (Fakat ağalar, aşiretlerinin önünde görmüşlükleri vardır).
- Ağaların denetlenebilir bir kurum olmaması, bu nedenle de ağalık hızlı şekilde toprak ağalığına dönüşmüştür.
- Devletin yetersizliği de önemli bir faktördür.
- Dünyanın düzeni değişirken aşiret ve ağalık yapısı buna ayak uyduramamıştır.

Günümüzde maalesef aşiret ve ağalık sistemine karşı önyargılı bir yaklaşım söz konudur. Bununda en önemli sebepleri basın yayın organları ve oryantalizmdir. Aziz Nesin'in Kibar Feyzo isimli eserinin sinema filminde Ağa ve İmam karakteri olabileceğinin en esfeli ile canlandırılmaktadır. Kürtler kendilerini anlatma fırsatı yakalamadan –“ki hala öyledir”- Batı'nın hiçbir aşinalığı ve fikrinin olmadan Kürtleri Batı'dan bakarak tasvir edip anlatmaya çalışmasıdır ve bu konuda Batı'nın zihninin kirletilmesidir.

Ağalık ve aşiret düzenini değerlendirirken esas olan o dönemin şartlarında ve dünyadaki diğer bu tür düzenlere benzeyen yapılarda (feodellik) kıyas ve

karşılaştırmadır. Aşiret yapılanması o bölgede ve o dönemde tabii uygulamalardır. Aşiretçilik bugün hala doğu ülkelerinde - Irak, Lübnan, Ürdün, Arabistan vb. - ülkelerde varlığını korumaktadır.

Bölgede aşiret yapılanmasının belirleyici bir özelliği dikkat çekmektedir. Örneğin; Irak Kürt yönetimi liderli Barzani'nin başta olabilmesinde en belirleyici faktör, o bölgenin ileri gelen ve güçlü bir aşiretinin mensubu olmasıdır. Benzer şekilde Libya'nın devrik lideri Kaddafi için de aynı faktör geçerlidir.

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktör de o zamanda Dünya'da ve Türkiye'deki; haberleşme, sanayi, teknoloji ulaşımdaki gelişmişlik düzeyidir. O zamanın şartlarında aşiret yapılanması zaruri ve fitri bir durumdur. Haddi zatında bu bir ihtiyaçtı. Aşiret yapılanması kırsalda yaşayan insanları dış etkenlere karşı korunaklı kılıyordu.

Günümüzde Türkiye'de aşiretler, Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplum yapısını oluşturan temel unsurlardandır. Osmanlı'dan günümüze ulaşan Doğu'daki Kürt aşiretleri, Cumhuriyet döneminde yaşanan değişim, uygulanan politikalar ve teknolojik ilerlemeler sayesinde işlevini yitirmiş, hatta boyut değiştirmiştir.

Aşiret genel anlamda aynı kan bağına dayanan geniş aileler olarak tanımlanabilir. Her topluluğun olduğu gibi aşiretlerin de bir yöneticiye ihtiyacı vardır. Aşiretlerde yönetici rollerini ve fonksiyonlarını, aşiret ağaları diğer ifadeyle aşiret reisleri üstlenmektedir. Aşiretlerin ağaları genellikle aşiretin en bilgili, nitelikli ve donanımlı, ekonomik olarak da oldukça güçlü kişilerinden oluşmaktadır. Ağalık, genellikle babadan oğula geçmektedir. Zaman zaman, aşiret ağasının beklenmedik ölümü vb. nedenlerden dolayı, ağanın erkek kardeşinin ve büyük yetişmiş erkek evladı bulunmadığı zamanlarda, kardeş çocuklarının geçtikleri de görülmektedir. Aşiretlerde ağalar bir nevi baba rolünü üstlenmektedir. Aşiret mensuplarından sorumlu, onları eğiten ve çalıştıran, evlendiren barklandıran bir rol üstlenmektedir. Tabi bu durum aşiretlerin çözülmediği, yozlaşmadığı zamanlardaki durumunu nitelemektedir.

Doğu insanı dinine, geleneklerine göreneklerine bağlı olarak yaşamını sürdürür. Özellikle din Doğu'da birleştirici bir unsurdur. Büyük bir topluluk olan aşiretler din noktasında ortak bir yol bulurlar. Toplumsal yaşam da dini kural ve vecibelere göre yön bulur. Doğum, ölüm evlilik vb. ritüeller dini inanış ve kurallar çerçevesinde yerine getirilir. Ancak Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalar özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılması, halkın bilinçli din eğitiminin önüne geçmiştir. Bu durum dinin yozlaşması kadar aşiretlerin de yozlaşmasına sebebiyet vermiştir. Dine yönelik yapılan baskılar vatandaşların dinlerinin yanında, devletten de uzaklaşmalarına nede n olmuştur. .Bu durumdan en fazla istifade edenler ise aşiret ağaları olmuşlardır. Din işlevini yitirince bunun yerini töre adı verilen hukuk sistemi almıştır. Töreler aslında kökenini dinden alsa da bilinçsiz dini yaşantı törelerin de farklılaşmasına neden olmuştur. Böylelikle din zaman içerisinde ağaların çıkarlarını kollayan, ağaların tekeline girmiş bir niteliğe bürünmüştür.

Dini eğitim, aşiretlerde medresede yetişmiş ve devlet tarafından atanmış iki ayrı imam tarafından halka öğretilmeye, dini hüküm ve vecibeler ise dine göre yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu da imamların bilgileri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ağalar ise kararlarını alırlarken, imamlara ve yanında bulunan akıl heyete danışmışlardır. Ancak güçlü bir otoriteye sahip olan ağaların aleyhine imamlar ve akıl heyetin görüş bildirmesi mümkün olmamıştır.

Halkın önde geleni olarak aşiret ağaları eğitilmiş, bilgili Kürtçe ve Türkçeyi iyi derecede bilen kişilerden oluşmuşlardır. Devletin temsilcisi olan jandarma, nahiye müdürleri vb. ile rahat iletişime ağalar geçmişler, onları iyi idare etmişler, halk ile devlet arasında bir nevi köprü oluşturmuşlardır.

Bayanların ise aşiretlerde neredeyse yok sayılmıştır. . İslam dininin bayanlara verdiği değer ve önem, zaman içerisinde aşiret yapısında yok olmuştur. Bayanlar, aşiretlerde çocuk doğuran, iş yapan ve söz hakkı olmayan niteliğe bürünmüşlerdir. Aşiretlerde bayanlar erkeklere göre daha dinine bağlıdır. Geleneksel bir kapalılık söz konusudur. Ancak dini bilgi ve yaşantıları, aileden görme ve imamın eşinden öğrendikleri kadardır.

Aşiretlerde değişmeyen önemli olgulardan birisi ise dini ritüellerdir. Bebek doğduğunda, kulağına ezan okunarak isminin konulması, ölümlerde dini kurallara

göre defin işleminin gerçekleştirilmesi buna örnek gösterilebilir. Ağalar aşiret mensuplarının zor zamanlarından birini temsil eden cenaze işlerinde aşiret mensuplarının yanında olduğunu hissettirmiş, cenaze namazında ön safta bulunarak, taziyelerin kabulünde de cenaze yakınlarının yanında yer almışlardır.

Her toplumda olabileceği gibi, aşiretlerde de zaman zaman çeşitli problemler yaşanmış ve yaşanmaktadır. Problemlerin çözümünde aşiret ağaları öncü rol üstlenerek, yaşanan problemi çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Yaşanan hırsızlık vb. aşiret içindeki bir problemde Ağa'ya gelmekte, ağa her iki tarafı da dinleyerek, haklı tarafın lehine karar vermeye çalışmışlardır. Ağalar verdikleri kararlarda, yanında bulunan akıl heyetin ve imamın fikrine de başvurmakta, ancak son kararı kendisi vermektedir. Aşiretlerde ağaların kararları ne eleştirilebilmiş, ne de karşı çıkılabilmektedir. Ağalar, aşiretlerde tek otorite sahibi ve son sözü söyleyen kişi olmuştur.

Aşiretler deyince akla gelen en önemli sorunlardan birisi kan davalarıdır. Kan davaları aşiret mensubu birisinin başka bir aşiret mensubunu öldürmesiyle başlayan ve genellikle her ölenin intikamının öldüren kişinin yakınlarının öldürülmesiyle son bulduğu bir yapı sergiler. Zaman zaman da kan parası, berdel gibi çözümlerin üretildiği de görülmektedir. Kan davası başladığında, çözüme kavuşturulması için, her iki aşiretin ağaları ve akıl heyetleri bir yerde buluşur ve genellikle, karşı taraftan bir kişinin öldürülmesi kararı alınarak çözümlenir. Ancak öldürülmüş olan kişi aşiret ağası veya ağanın ailesinden birisiyse, bu kez karşı taraftan öldürülecek kişilerin sayısı 5-10 misline kadar çıkabilir. Çünkü ağalar aşiretler için önemlidir ve bu önemli kişilerin intikamları da sıradan bir aşiret mensubunun olduğu gibi alınmazdı. Bu da genellikle çok sayıda karşı taraftan kinini öldürülmesi sonucunu doğurmaktaydı.

Günümüzde yaşanan kentleşme ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, mevcut aşiret yapılarının çözülmesinde en önemli etkidir. Yaşanan değişimle bilgiye ulaşmak kolaylaşmış, gerek örgün eğitim gerekse dini eğitim daha bilinçli şekilde yapılır hale almıştır. Önceden özellikle bayanların dini eğitimleri, eşlerinden ve imamın eşinden öğrendikleri ile sınırlı iken, günümüzde her geçen gün sayısı artan Kur'an Kursları sayesinde daha bilinçli hale gelmiştir. Özellikle iletişim

teknolojileri ve internetin yaygınlaşması ise bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır, çok yönlü olarak bireylerin öğrenmesine olanak sağlamıştır.

Diğer taraftan Türkiye'deki yoksulluk olgusunu en fazla hisseden bölgelerden olan Doğu Anadolu oryantalist bakış açılarıyla da Batı'da farklı gösterilmeye çalışılmıştır. Doğu her zaman geri kalmış, gelişmemiş ve gidilmek istenemeyen Batı'nın öteki tarafını oluşturmuştur. Batı'da başarısız bulunan bir öğretmen, polis veya doktor, sürgün yeri olarak Doğu'ya gönderilmiştir. Çünkü Batı'dakilere göre Doğu'da olanaklar yoktur, halk cahildir, bir nevi Doğu'ya gidenler cezalandırılmaktadır. Bu düşünce ve görüşün yaygınlaşmasında televizyonun da önemli etkileri olmuştur. İbrahim Tatlıses bu duruma en önemli örnektir. Zaman zaman ezan okuyan, dua yapan, aynı program içerisinde dansöz oynatan bu televizyon figürü halkın Doğu hakkındaki düşündüğü algısını güçlendirmiştir. Benzer şekilde Kibar Feyzo, Züğürt Ağa gibi filmlerde de halk hep cahil gösterilmiş, mal gibi alınıp satılmıştır. Ağanın ekonomik gücü bittiğinde ise tüm varlığı son bulmuştur. Oysa bunlar tam anlamıyla gerçeği yansıtmamaktadır. Yozlaşmadığı zamanlarda aşiret sığınacak bir limandır. Korunaklı bir alandır. Ancak ne zaman din zayıflatılmış, mahiyetini yitirmiş, bu durumda ağaların eline geçmiştir. Ağalarda dini kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Olan bu durumda halka olmuştur. Ağaların ve devletin arasında sıkışıp kalan bir halk, son yıllarda demokratikleşme çabaları ve yaşanan kentleşme ve teknolojilerle kendini geliştirme olanağı bulabilmiştir. Ancak halen aşiret ve ağılık düzeninin tam anlamıyla çözüldüğü söylenemez. Ağılık müessesesinin yerini kanaat önderlerinin aldığı söylenebilir. Halen aşiret içi veya aşiretler arası sorunların çözümünde kanaat önderlerinin fikirlerine başvurulmaktadır.

Sonuç olarak; aşiret ve ağılık düzeninde din, sosyal hayat üzerinde varlığını göstermiştir, ancak din, sadece köydeki imamlardan öğrenilen bir yapı gösterdiği ve imamlarında adeta ağaların adamları haline dönüştüğünde, bir nevi din ağaların ellerine geçmiş ve ağaların menfaatlerine hizmet etmiştir.

5. KAYNAKÇA

- Ahmede Xani-1, Erişim Tarihi: 11.04.2015,
<http://www.dogruhaber.com.tr/haber/10281-ahmede-xani-1/>
- Aksoy, Erdal, “Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, ss. 65 -178.
- Akyüz , Niyazi & İhsan Çapcıoğlu, “Sistematik Din Sosyolojisi: Max Weber”, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008.
- Ataseven, Burçin, *Nitel Bilimsel Araştırmalarda Veri Kalitesinin Önemi*, Marmara Üniversitesi İİB Dergisi, 33 (2), 2012, ss. 543 – 564
- Ateş-Durç, Safiye, *Türkiye’de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Bedir, Mehmet, 12.10.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme
- Beşikçi, İsmail, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*. İntitut Kurde de Paris, 1990.
- Beyûmî, Muhammed Ahmed, “Sosyolojik Araştırmanın Konusu Olarak Din”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Çev. Murat Kobya, Temmuz, 2012.
- Bruinessen, Martin Van Ağa, *Şeyh ve Devlet*, çev. B. Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Bulaç, Ali, *Kürtler Nereye*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- Doğanay, Filiz, *Sosyal ve Kültürel Değişme Sürecinde Harran Ovası ve GAP Uygulaması*, Ankara: DPT Yayını, 1997.
- Doğu ve Güneydoğu Raporu (Ocak 1999) (19-01-1999), Erişim Tarihi: 11.04.2015,
<http://file.setav.org/Files/Pdf/chp-kurt-raporu.pdf>
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Ankara, 1984.
- Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İkel Biçimleri*. (Cev. Fuat Aydın). İstanbul: Atac Yayıncılık, 2005.
- Giddens, Antony, *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2013.
- Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, İstanbul: Komal Yayınları, 1975.
- Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 3. Baskı, İstanbul: Toker Yayınları, 2011.

Günay, Ünver , “İslam Dünyasında Bir Din Sosyolojisi, Öncüsü: İbn Haldun (1332-1406)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 1986, ss. 63 – 104.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.

Haldun, İbn, Mukaddime, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.

Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Karagöz, Öztürk, Emel, *Max Weber’de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 23. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012.

Kaya, Birsen, 21.01.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

Kaya, Fesih, 21.01.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

Kazım, Memede , Pıyaşi ve Pınaşi Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015,
<http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=510146&P%C4%B0NYA%C5%9E%C4%B0-VEYA-PINA%C5%9E%C4%B0-A%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0>

Kazım, Memede, Asiyan Asi Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015,
<http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=668285&/Asiyan-veya--Asi-A%C5%9Eireti>.

Kazım, Memede, Sipki Sipkanlı Aşireti, Erişim Tarihi: 11.04.2015,
<http://www.semskiasireti.com/?Syf=18&Hbr=271189&/S%C4%B0PK%C4%B0,-S%C4%B0PKANLI-A%C5%9E%C4%B0RET%C4%B0>

Keskin, Mustafa Y., “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 2004, ss. 7 – 21.

Kır, İbrahim, “Barak Aşireti”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 2003, ss. 219 -240.

Kirman, Mehmet Ali, *Din ve Sekülerleşme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2005.

Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları Ve Türkiye Gerçeği*, 9. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Kulaz, Cüneyt, 12.12.2014 Tarihinde Yapılan Görüşme.

Kurt, Abdurrahman, *Asabiyet*, İstanbul: Sosyal Bilimler Ans. Risale Yay., 1990.

Lindner, Rudi Paul , *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev Müfit Günay), İstanbul 2000.

- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yay. 2009.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Naral, Şevket , 15.11.2013Tarihinde Yapılan Görüşme.
- Özer, Ahmet, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1990.
- Özer, Ahmet, Doğu Anadolu da Aşiret Düzeni, Erişim Tarihi: 11.04.2015, <http://documents.tips/documents/dogu-anadoluda-asiret-duzeni.html>
- Özer, Ahmet, *Modernleşme ve Güneydoğu*, Ankara: İmge Yay., 1998.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Sağlam, İsmail, “İletişim ve Sosyal Etkinin Dinî Davranış Oluşumundaki Rollerini”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 2009, s. 81-105.
- Salihi, Emin, *Modern Devlet ve Aşiretler Arasında Irak*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011.
- Serhat, Kadir ,10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.
- Serhat, Serdar , 10.01.2015 Tarihinde Yapılan Görüşme.
- Solak, İbrahim, *Dulkadir Beyliği Araştırmaları I' XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri*, Ed: Yaşar Alparslan Mehmet Karataş Serdar Yakar, Kahramanmaraş: UKDE, 2007.
- Sümer, Faruk, *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Şahin, Yalçın, Toplumsal Yapımızda Dindarlık ve Ahlaki Duyarlılık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, Erişim Tarihi: 09.02.2016, <http://yalcinsahin.org/makale.html#!singlearticle-view/20150430-008>,
- Taş, Kemaleddin, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Taş, Kemaleddin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Taşdelen, H. Musa, *Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği)*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997.
- Tekin, Ferhat, *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözölme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

- Tekin, Ferhat, *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Türkdoğan, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, 2. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Türkdoğan, Orhan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2006.
- Uluç, Vahap, "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret", *Mukaddime*,(2), 2010.
- Uysal, Veysel, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı, Ankara: Ankara Üniversitesi Bakımevi, 1987.
- Yayla, Esra, *Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yıldırım, Kasım, *Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma*, *İlköğretim Online*, 9 (1), 2010, ss. 79 -92.

6. EKLER

6.1. MÜLAKAT SORULARI

1. Köyde dini eğitim halka nasıl öğretilirdi ve dini hükümler, dini vecibeler nasıl uygulanırdı?
2. Ağa hüküm verirken nasıl ve neye dayalı verir?
3. Ağanın niteliği nasıldır ve nasıl hüküm verir?
4. Bayanların aşiretteki yeri ve dini hayatları nasıldır?
5. Doğum ve ölüm ritüelleri nasıl yapılır?
6. Aşiret içinde problemler nasıl çözülür?
7. Kan davaları ve Aşiretler arası problem nasıl çözüme kavuşturulurdu?

6.2. ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Erzincan'da doğdu. İlkokulu İzmit Fevzi Çakmak İlkokulu'nda, ortaokul ve lise öğrenimini; İstanbul Özel Coşkun Koleji'nde tamamladı. Üniversite eğitimini ise Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bitirdi. 2005 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nden öğretmenlik sertifikası aldı. Halen Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir.